

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

SOCIOLOGIE ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU

Josef Kasal

Sociologie životního způsobu

Tento materiál byl vytvořen v rámci projektu „**Inovace studijních oborů na PdF UHK**“, reg. č. **CZ.1.07/2.2.00/28.0036** v Operačním programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost ESF.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 57

Recenzent: prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Publikace neprošla jazykovou korekturou. Za jazykovou a věcnou správnost textu odpovídá autor.

SOCIOLOGIE ŽIVOTNÍHO ZPŮSOBU

Vyučující: PhDr. Josef Kasal, Ph.D.

Kontakt: josef.kasal@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky:

Prezenční forma studia: přednáška 1hod. týdně
seminář 1 hod. týdně

Kombinovaná forma studia: 24 hod. za semestr

Hodinová dotace samostudia: 40 hod.

Zařazení předmětu: 2. semestr

Prerekvizity: nemá prerekvizit

Pravidla komunikace s vyučujícím:

Prostřednictvím e-mailové korespondence, v konzultačních hodinách – zveřejněny na webových stránkách katedry

Úvod do studia předmětu

Životní způsob je mnohoznačný pojem, který ovlivňuje snad všechny úrovně našeho života. Je to také pojem, ke kterému se obracíme, když potřebujeme vysvětlit, proč se oblékáme tak, jak se oblékáme, proč sportujeme a věnujeme se právě tomu danému sportu, jakým způsobem trávíme svůj čas, jaké zaujímáme hodnotové orientace a postoje. Způsob života nás s některými lidmi spojuje a od jiných odděluje. Prostřednictvím seriózního studia životního způsobu získáváme cenné informace např. pro práci s klienty sociální práce. Způsob života lidí určitých lokalit také vstupuje do rozhodování např. samosprávných reprezentací o další výstavbě bydlení, obchodní sítě nebo komunikací.

Vzhledem k zaměření studijního oboru se ve studijní opoře zaměříme na deviantní životní způsoby a životní způsoby okrajových kultur.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je porozumět životnímu způsobu jako soustavě vzájemně vztahných norem, jimiž se projevuje život lidské společnosti v určité historické situaci. Poukázat na problematiku masové spotřeby, masové kultury, masového člověka. Dále vybavit studenty základním poznatkovým aparátem z vybraných oblastí lidského života, jimiž (a v nichž) se životní způsob projevuje a zároveň tyto oblasti formuje.

Osnova předmětu

1. Vymezení pojmů životní způsob, životní styl, životní sloh. Charakteristiky a specifika sociologického zkoumání životního způsobu.
2. Způsob života jako specifický projev kultury
3. Teoretické přístupy k problematice životního stylu
Sociologie způsobu života (Weber, Marx, Simmel, Adler, Parsons)
4. Způsob života v jednotlivých historických etapách života evropské společnosti.
5. Styl života jako specifický vztah mezi společností a individuem
6. Civilizace ve vazbě na životní způsob v díle N. Eliase
7. Volnočasové aktivity ve vazbě na styl života

Literatura

Základní literatura:

- BAUDRILLARD, J. *Amerika*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-86019-97-7
- BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1195-X
- BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-12-5
- BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2004.
- DUFFKOVÁ, J., URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6
- ECO, U. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-205-0472-9
- ELIAS, N. *O procesu civilizace I, II*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-838-9, 978-80-7203-962-3
- ERIKSEN, T. H. *Syndrom velkého vlka*. Brno: Doplněk, 2008. ISBN 978-80-7239—244-5
- ERIKSEN, T. H. *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 978-80-7239—238-4
- FROMM, E., *Mít nebo být?* Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3
- GIRTLE, R. *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2728-2
- HEBDIGE, D. *Subkultura a styl*. Praha: Dauphin, 2012. ISBN 978-80-7272-197-9
- KELLER, J. *Až na dno blahobytu*. Praha: EarthSave, 2005. ISBN 80-903085-7-0
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0
- LIPOVETSKY, G., JUVIN, H. *Globalizovaný Západ*. Praha: PROSTOR, 2012. ISBN 978-80-7260-265-0
- RHEINWALDOVÁ, E. *Cesta k mládí a úspěchu*. Praha: Orbis, 1992.
- SAK, P. *Člověk a vzdělání v informační společnosti*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-230-0
- SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2
- SEKOT, A. *Sociologie sportu*. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-132-4
- STEVENSON, D. J. *American life and institutions*. Stuttgart: Klett, c 1987
- ŠAFR, J. *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. SOÚ: PRAHA, 2008, ISBN 978-80-7330-154-5

Rozšiřující literatura:

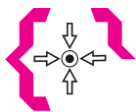
- BENEDICTOVÁ, R. Kulturní vzorce. Praha: Argo, 2007. ISBN 80-7230-212-7
- BARTHES, R. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-73-X
- BORECKÝ, V. Porozumění symbolu. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-371-7
- BURKE, P. *Co je kulturní historie?* Praha, Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-302-8
- DETHLEFSEN, T. Oidipus a hádanka života. Praha: Euromédia Group, 2006. ISBN 80-242-1531-4
- FERENČUHOVÁ, HLEDÍKOVÁ, GALČANOVÁ, VACKOVÁ. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Brno: Pavel Mervart/Masarykova univerzita, 2009
- GEERTZ, C. *Interpretace kultur*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-89-3.
- HONZÍK, K. *Tvorba životního slohu*. Praha: 1946
- JACYNO, M. *Kultura individualismu*. Praha: SLON, 2012, ISBN 978-80-7419-104-6
- LIPOVETSKY, G. *Věčný přepych*. Praha: Prostor, 2003
- LOUŽEK, M. *Max Weber. Život a dílo*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0812-X
- MACHOVEC, M. *Smysl lidské existence*. Praha: Akropolis, 2006.
- PIEPER, J. *Základní formy sociálních pravidel hry*. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-60-9
- ŠUBRT, J., ed. *Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1239-9

Požadavky na ukončení předmětu

Zápočet: Splnění úkolů samostatné práce, odborná esej

Zkouška: ústní, prezentace zpracovaných konceptů vybraných literárních titulů

1 Vymezení předmětu sociologie životního způsobu

Cíle

Seznámit s terminologií sociologie způsobu života. Vysvětlit terminologické obtíže vymezení pojmů životní styl, životní způsob, životní sloh. Vysvětlit problematiku vymezení způsobu života v žitém světě.

Časová náročnost

4 hodiny

Pojmy k osvojení

způsob života, životní styl, životní sloh, konformita,

1.1 Charakteristika termínů životní způsob, styl, sloh

Vymezení termínů životní způsob a životní styl je komplikované a nejasné a to i přesto, že termíny životní styl a životní sloh jsou běžně používanými termíny, kterým lidé rozumí. Duffková (2008) poznamenává, že termínům lidé rozumí ve smyslu spíše tušeném než výslovně konstatovaném. Duffková uvádí jako komplikaci při porozumění těmto pojmům, že se nedostatečně odlišuje **termín** životní styl a **problematika** životního stylu. Analogicky lze předpokládat, že stejná komplikace se objevuje u pojmu životní způsob. Při porovnání analýz pojmů životní styl, životní způsob uvedených v publikacích Heleny Kubátové (Sociologie životního způsobu) a Jany Duffkové (Sociologie životního stylu) lze konstatovat, že oba termíny jsou prakticky používané jako synonyma. Pokud však se máme zabývat oběma termíny hlouběji, přeci jenom nacházíme významový rozdíl.

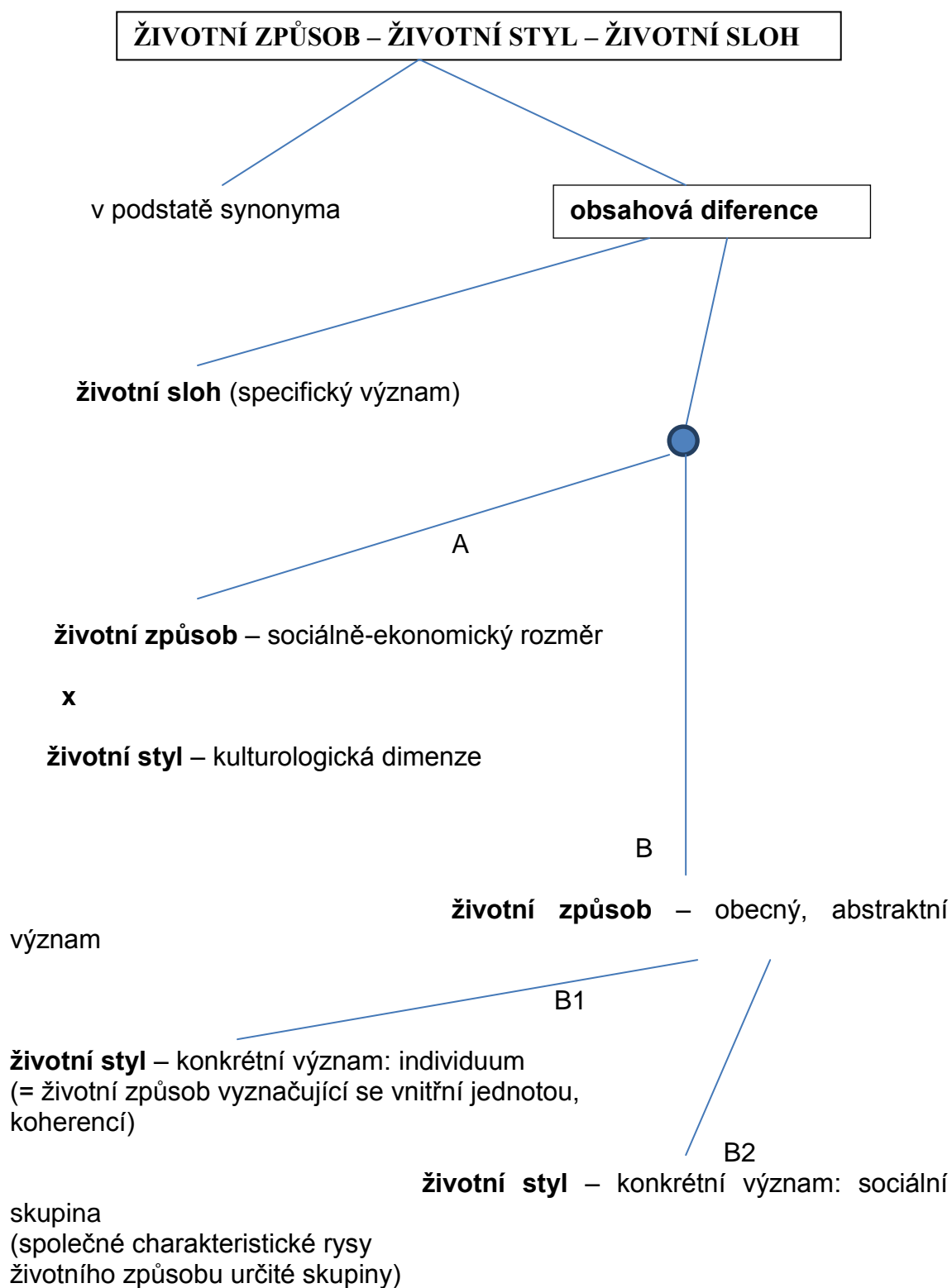
Literatura se tak obvykle shodne v základním významovém rozdělení obou pojmů, a to tak, že *životní styl* je spojován s kvalitativními hledisky žitého společenského života. Kulturologický pohled na životní styl jej interpretuje na základě pojmu kulturní vzorec a analýzy procesů enkulturace a socializace (tedy blíže ke smyslu života). Zatímco *životní způsob* je používán v rámci sociálně-ekonomického pohledu na život jedince. Životní způsob je tak považován za **jednu z dimenzí sociálního statusu**. (srov. Kubátová 2010: 13-15).

Třetí termín *životní sloh* má zvláštní postavení. Je nejméně užívaným a nejvíce specifickým pojmem označujícím některé aspekty života jedince. Je to pojem definovaný významným architektem a teoretikem Karlem Honzíkem (viz. slovníček níže).

Pro náš obor je tak logické, že preferujeme termín životní způsob jako lépe odpovídající jeho praktickému zaměření.

Pro představu uvádíme schéma základních variant používání terminologické triády.

Obr. č. 1: **Schéma terminologické triády** (Duffková 2008: 66)

Ve schématu stojí na prvním místě základní volba: buď se všechny tři termíny (případně ještě i další) používají ve stejném významu, nuance mezi nimi autoři

buď nepociťují, nebo je nepovažují za tak podstatné. Druhá skupina autorů mezi jednotlivými pojmy rozlišuje a každý z nich je používá v poněkud jiném významu. Jak je ovšem z dalších částí schématu patrné, různí „rozlišující“ autoři vykládají jak životní způsob, tak životní styl různě.

Pro zpřesnění pojmů, které budeme v souvislosti se životním způsobem používat, slouží jejich slovníček:

Životní způsob

Obecnější pojem než životní styl. Podle Duffkové je to systém významných činností a vztahů, životních projevů a zvyklostí typických, charakteristických pro určitý subjekt (jedince či skupinu, eventuálně i společenství či společnost coby konkrétního nositele životního způsobu). Je také považován za jednu z dimenzí sociálního statusu.

Životní styl jednotlivce

je ve značné míře konzistentní životní způsob, jehož jednotlivé části si navzájem odpovídají, jsou ve vzájemném vztahu, vycházejí z jednotného základu, mají společné jádro, resp. určitou jednotící linii, tj. jednotný „styl“, který se jako červená linka prolíná všemi podstatnými činnostmi, vztahy, zvyklostmi apod. nositele životního stylu.

Životní styl skupiny

Představuje do určité míry vyabstrahované, typické společné rysy životního způsobu, resp. jeho hlavních, určujících momentů, které jsou příznačné pro převážnou většinu členů nějaké skupiny (např. životní styl lékařů, profesionálních sportovců, vysokoškolských studentů atp.)

Životní sloh

Používal od 40. let 20. stol. Karel Honzík (český architekt, který se věnoval také teorii architektury). Životní sloh je soustavou vzájemně vztahných životních forem, jimž se projevuje život určité společnosti v určité historické situaci. Jedná se o formy jednání, vztahů, vědomí, a věcného prostředí.

Kvalita života jednotlivce nebo rodiny

Je obvykle chápána jako kulturnost životního stylu, ať už se to týká kulturnosti trávení volného času, případně vybavenosti domácnosti kulturními předměty (např. knihy) nebo výše vzdělání, případně složitosti vykonávané práce.

Materiální aspekt životního stylu

Odpovídá pojmu životní úroveň a je operacionalizován indikátorem vybavenosti domácnosti předměty dlouhodobé spotřeby.

Kulturní aspekt životního stylu

je chápán jako kulturní úroveň a je operacionalizován indexem kulturních aktivit.

Statusová skupina

Sociální skupiny, jejíž členové mají podobný sociální původ, požívají podobnou sociální prestiž, vyznačují se podobnou výchovou a podobným stupněm vzdělání, podobným povoláním i životním stylem.

Biografická determinace situace

Je vyjádřením skutečnosti, že naše současné jednání a rozvrh naší budoucnosti jsou ovlivněny naší minulostí. Podle Alfreda Schütze determinuje biografická situace naše možné úmysly a cíle.

Aktivismus

Jednotlivec se nepřizpůsobuje společenským podmínkám pasivně, ale aktivně.

Individualismus

chápaný jako hodnota, jako morální ctnost, vede k tomu, že Američané chtějí být soběstační a nechtějí být závislí na ostatních.

Hédonismus

Jako způsob života, který vznikl v důsledku zaměření ekonomiky nikoliv na práci, ale na spotřebu. Hédonistický životní styl je založen na myšlence, že všechny myslitelné potřeby je třeba uspokojit ihned.

Konformní chování

Merton vysvětluje jako stav, kdy člověk přijímá jak předepsané cíle, tak prostředky k jejich dosažení.

Kulturní objekty (např. knihy, umělecká díla, technické přístroje atp.)

Kulturní kompetence (kulturní schopnosti, dovednosti a vědění, které člověk může nabýt vzděláním) doklady o kulturní kompetenci (školní vysvědčení, diplomy a tituly dokládající absolvování určité školy na určitém stupni).

Habitus

Je jakousi mřížkou, přes kterou lidé vidí a posuzují svět a na základě tohoto posuzování v něm jednají. Důležité je, že to, co habitus obsahuje, jsme se sice naučili, ovšem protože si to neuvědomujeme, myslíme si, že to, co děláme, je vrozené a přirozené.

Mc Robbie uvádí koncept habitu, který představuje sféru dispozic a nevědomých praktik – gest, jednání, domněnek.

P. Bourdieu představuje habitus jako jakési vtělení společenské struktury v jedinci.

Milieu představuje kulturní zázemí každodenních jednání, tj. způsob, jak lidé vnímají každodennost společnosti, reagují na ni a používají ji v souladu se společenskými hodnotami a postoji.

Model sociálních milieu vyvinula německá společnost Sinus.

Jak uvádí Šafr (s. 25) Sinus-Meta-Milieus používá kombinaci sociálního statusu a základních hodnotových orientací (tradice, modernizace, re-orientace), v němž bylo identifikováno sedm typů milieu pro Evropské země: tradiční, etablovaní, intelektuální, moderní hlavní proud, konzumně materialistické, pro-modernizační, vyhledávající senzaci.

Souhrn

Životní způsob zahrnuje celou škálu aktivit, činností, které působí na jednotlivce a vtiskují jedinečnost celým sociálním skupinám. Při vnímání a vysvětlování způsobu života nelze opomenout, že je to určitý výsek života člověka ve společnosti. Výsek, který ale zasahuje do ostatních sfér lidské existence a tyto sféry jej zpětně ovlivňují. Rozhodně nemůžeme, při uvažování o životním způsobu, opomenout pojmy životní úroveň a kvalita života. Vedle pojmu životní způsob používáme při vyjádření charakteristik života pojmy životní styl a životní sloh. Každé z uvedených pojmenování je obdařeno jedinečným obsahem a akcentuje z přístupů k životu zvláštní dimenzi. Způsob života posuzuje život jednotlivců a skupin spíše z pohledu ekonomického, životní styl aplikuje více kulturologický rozměr a životní sloh rozměr dobový (historický).

Otázky

Co je sociální status, a co sociální prestiž?

Dokážete rozdělit některé z projevů lidského života pod pojem životní způsob a pod pojem životní styl?

Čím je charakteristický životní sloh?

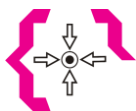
Literatura

DUFFKOVÁ, J., URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6

KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0

ŠAFR, J. *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. SOÚ: PRAHA, 2008, ISBN 978-80-7330-154-5

2 Způsob života jako specifický projev kultury

Cíle

To, co odlišuje jednotlivce i celé skupiny od sebe navzájem je, kromě jiného, životní způsob jaký vedou. Odlišnosti v životním způsobu jsou vytvářeny symbolickými, socio-ekonomickými a kulturními hranicemi. Cílem této kapitoly je objasnit jakou roli hraje kultura ve vymezení způsobu života.

Časová náročnost

3 hodiny

Pojmy k zapamatování

kultura, okrajová kultura, symbolizace,

2.1 „Naše“ kultura v „našem“ způsobu života

Co lze považovat za „naši“ kulturu? Na nejobecnější úrovni to je kultura, které říkáme západní, euroamerická nebo také křesťanská prvky. Znaky této kultury nacházíme v našem životním prostoru, tu označujeme jako národní (českou, moravskou, slezskou), tedy kulturu, kterou jsme si osvojili enkulturací v průběhu naší socializace. V prostoru takto vnímané kultury potom uplatňujeme náš způsob života. Kultura tak se životním způsobem splývá. Životní způsob je jedincem a společenskými skupinami praktikovaná kultura.

2.2 Okrajové kultury jako deviantní způsoby života

„Kultura neboli civilizace je složitý celek, který zahrnuje vědu, víru, morálku, právo, obyčej a jiné schopnosti a návyky, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.“ (Tylor)

„Kultura je konfigurace naučeného chování a jeho produktů, jež jsou sdíleny a předávány členy určité společnosti.“ (Linton)

Při zamýšlení se nad vlivem kultury na odlišné způsoby života nemůžeme nevyjít z klasických definic kultury. Tyto definice pomohou seznámit se v kontextu způsobu života s dalšími pojmy jako je subkultura a kontrakultura.

Subkultura je soubor specifických norem, hodnot, vzorů chování a životní styl, charakterizující určitou skupinu v rámci širšího společenství, případně tzv. dominantní či hlavní kultury, jíž je tato skupiny konstitutivní součástí.

Subkultura mládeže označuje typ subkultury vázaný na specifické způsoby chování mládeže, na její sklon k určitým hodnotovým preferencím, akceptování či zavrhování určitých norem, životní styl odrážející podmínky života.

Vzniká tam, kde se historicky a situačně zvýrazní odlišnosti životní filosofie a životního stylu mladých natolik, že se vytvoří specifický kulturní vzor.

Jelikož různé stylové prvky životního způsobu nejsou vyhrazeny jen pro mládež je prosazováno, aby pojem subkultura mládež byl nahrazen pojmem „dílčí kultura“ jako vyjádření kulturní sounáležitosti mládeže s celou společností.

Kontrakultura je subkultura, která vytváří a reprodukuje normy a hodnoty, které ostře kontrastují s analogickými normami a hodnotami dominantní či hlavní kultury. Nejde o pouhou odlišnost, ale o radikální odmírání, o vědomou kontradikci.

Jak lze identifikovat subkulturu?

Na základě *znaku* - Viditelného odlišení od dominantní kultury. Takovým znakem může být např. svébytná symbolika, jazyk atp.

Způsobem *vzniku*. Na základě více činitelů – v kontextu sociální stratifikace (pravidelná interakce mezi příslušníky určité sociální vrstvy vede ke vzniku stejných postojových rámců k sociální realitě) – v kontextu etnické diferenciaci - náboženské orientace – městského způsobu života - deviantního chování (deviantní chování jako důsledek sociálního učení uvnitř specifické subkultury. Mohou to být Podle *tendence* k vědomému sebeuzavírání do subkulturních hranic (Židé).

Autorem pojmu **okrajové kultury** je rakouský sociolog Roland Girtler, který tímto termínem vyplnil pomyslnou pojmovou mezeru mezi kontrakulturou a kulturou ve smyslu nebezpečnosti pro většinovou kulturu. Jestliže subkultura je spíše hodnotově neutrální termín vůči kultuře, kontrakultura je ostře se vymezující. V praktickém životě jsou kontrakultury vnímány jako ohrožující. Kultury okrajové balancují na tenké hranici ohrožování a pouhé odlišnosti.

Jaké jsou její charakteristiky? Okrajová kultura je jen ta skupina či kultura, kterou okolní společnost vnímá jako nebezpečnou, neslušnou, špatnou, zlou ...

Tato skupina ovšem svou činností a svými postoji také přispívá k tomu, že je takto okolní společností nahlížena

Jsou s hlavní kulturou v protikladu, ale ne vždy a proto není úplně vhodný pojem kontrakultura.

Subkultura poukazuje na „nízké“ společenské postavení dané kultury.

„Okraj“ je označení pro lidi, kteří náležejí do neslušných kultur, jsou často schopni získat velké uznání jako např. pytláci nebo majitelé „bordelů“.

Každý někdy patří na „okraj“ společnosti, existuje však nespočet kultur a některé z nich jsou prostě outsidersy.

Girtler také pracuje s termíny odlišné a neslušné, a tak jako při vymezení okrajové kultury obrušuje hrany vnímané ostrosti daného jevu, poukazuje v tomto případě na jemné nuance obou těchto slov. Již jsme si uvedli, jak je důležité intuitivní vnímání životního způsobu a životního stylu. Stejný cit získáme i v tomto případě.

„Neslušné“ chování: je jednání přijímané a vnímané jako zločinecké, neřestné, darebné, sprosté nebo přímo neslušné.

„Odlišné“ chování např. manželská nevěra – nestihne pachatele sankce v podobě trestu, je „přikryto“, odlišné chování je trpěno, protože neporušuje podstatné normy a pravidla okolní společnosti.

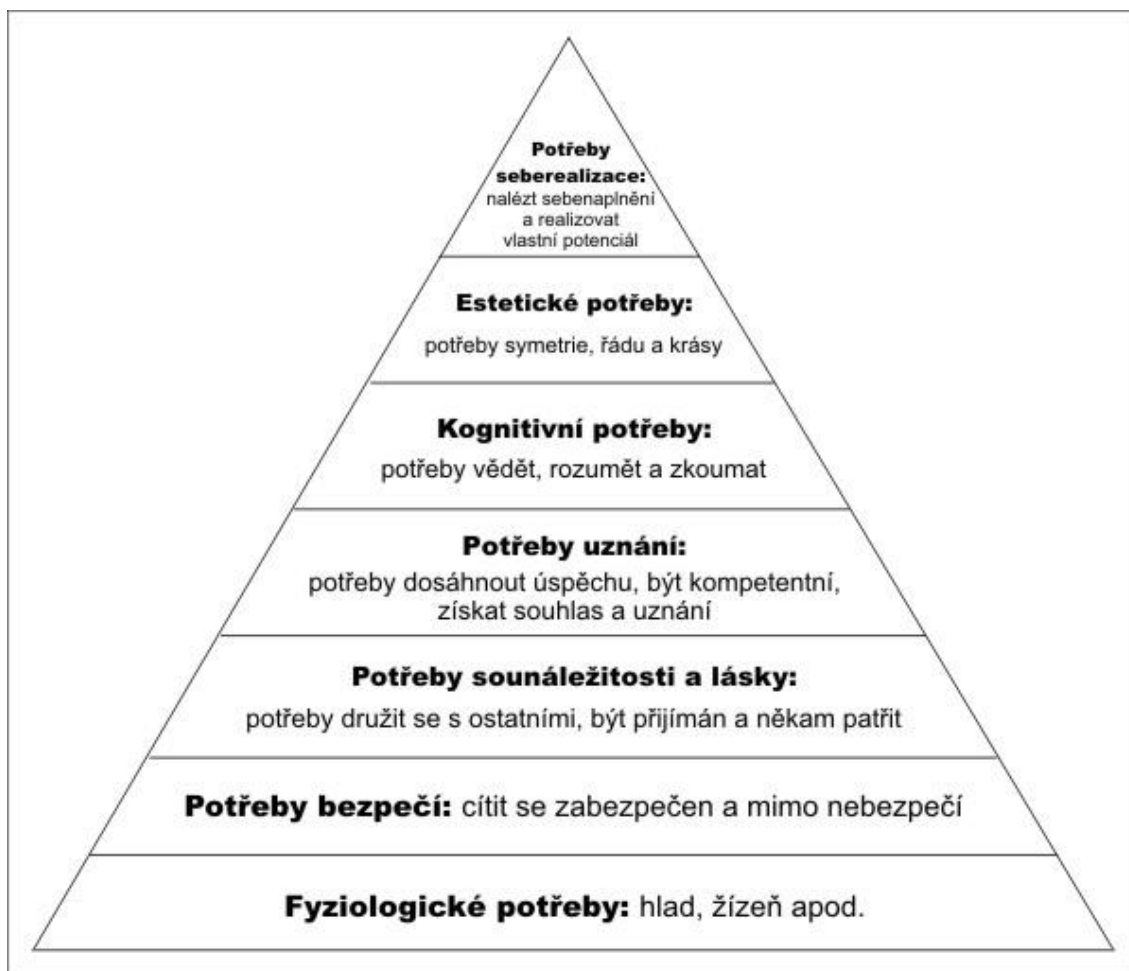
Typologie okrajových kultur:

1. **Ochraný a přežití:** nabízejí svým členům ochranu a únik před sociální realitou. *Vězni, tuláci, konzumenti drog.*
2. **Revoluce a rebelie:** staví se aktivně na odpor proti pravidlům okolní společnosti. *Radikální politické strany, gangy mladistvých.*
3. **Ilegálních nebo trestných obchodů:** ti, pro které je porušování norem okolní společnosti ekonomicky výhodné – *pašeráci, pytláci, prostitutky, hazardní hráči.*
4. **Společného původu, rodu:** *Menší etnika, náboženské skupiny, emigranti, velké rodiny.*

Studium okrajových kultur vede k pochopení vzniku odlišnosti, chápání druhého jako osoby, která i když je „jiná“ má svou čest a hrdost.

2.3 Kultura v životním způsobu

Pravdivost Geertzova konstatování, že „... kulturu lze považovat za uspořádaný systém významů a symbolů, v jejichž mezích se odehrává sociální interakce...“ [Geertz: 167] lze demonstrovat právě na způsobu života, který je zároveň důkazem stále markantnějšího symbolického vnímání světa.

Obr. č. 2: Maslowova pyramida – zdroj: kniha Chování zákazníka (J. Vysekalová)

Takto upravená Maslowova pyramida potřeb plně vystihuje potřeby, které se realizují v rámci určitého životního stylu.

Projdeme-li si jednotlivé položky potřeb, můžeme uvést příklady kulturního přístupu k jejich realizaci. Tento přístup zároveň vypovídá o konkrétním životním stylu člověka:

- ✓ **Potřeby fyziologické:** Oblast výživy a stravování. Životní styl kde hraje důležitou roli kult těla, vyžaduje dietetický přístup – např. omezení přísunu tuků, zvýšení konzumace zeleniny, pravidelnost ve stravování apod. Spojené s aktivním pohybem.
- ✓ **Potřeby jistoty a bezpečí:** Lze realizovat prostřednictvím vzdělání jako osvojení si vědomostí, dovedností a umu pro zajištění ekonomické jistoty a uplatnění se na trhu práce.
- ✓ **Potřeba sounáležitosti a lásky:** Tato potřeba je saturována přístupem společnosti k naplňování smyslu manželství a rodičovství, naplňování zásad multietnického a multikulturního soužití. Zde je nutné hledat cesty k prosazování životního způsobu, který eliminuje sobectví a elitářský přístup ke stratifikaci společnosti.
- ✓ **Potřeba uznání a sebeúcty:** Vědomí identity a její prohlubování již od raného věku dítěte. Životní způsob, který je založen na úctě k humanitním hodnotám, úctě k potřebám každého jednotlivce, zvláště potřebám emocionálním.

- ✓ Potřeby kognitivní: Široká škála potřeb vycházejících z přirozené zvědavosti člověka. Podporována životním stylem vyžadujícím přístup ke kvalitnímu vzdělání i využití volného času, respektující např. svobodný přístup k informacím, svobodu pohybu.
- ✓ Potřeby estetické: Sem spadá životní styl, který akcentuje rozvoj umění a tvorbu pozitivně inspirujícího prostředí. Výchova uměním a prostředím prohlubuje cit pro krásu a vyváženost. Zároveň kultivuje mezilidské vztahy.
- ✓ Potřeba seberealizace: Také by bylo možno říci, že touto potřebou naplňujeme smysl svého individuálního života. V „tekuté“ modernitě obtížně zdroj naplnění hledáme a volíme. V naplňování smyslu života se tak bude projevovat způsob života, který praktikujeme. Např. životní způsob zaměřený na posilování fyzického zdraví bude nacházet seberealizaci v dosažených sportovních výkonech v celkové estetizaci těla a eliminaci škodlivého a zdraví ohrožujícího chování.

K výše uvedenému je nutné připomenout, že (dle Maslowa) vyšší potřeby lze uspokojovat po upokojení potřeb nižších. K této notoricky známé hierarchii potřeb však existuje řada výhrad a doplnění. Např.: „Je poměrně pravděpodobné, že se u vás bude například jen těžko aktivovat potřeba emočního zážitku z umění, když nebudete mít kde bydlet a co jíst. Avšak není jisté, zda se ta potřeba vůbec objeví, uspokojíte-li všechny základní potřeby a už vůbec není jisté, v jakém pořadí se „vyšší“ potřeby objeví. Pyramida s největší pravděpodobností není žádnou pyramidou, ale jenom nepravidelným shlukem či obrazem našich interakcí s vnějším i vnitřním světem.“ (In <http://www.filosofie-uspechu.cz/maslowova-pyramida-lidskych-potreb/>, 24.3. 2014)

2.3.1 Symbolizace jako kulturní aspekt životního způsobu

Chování jednotlivců a celých sociálních skupin je kulturně a sociálně podmíněno. V českém prostředí nachází životní způsob svůj zdroj inspirace především v západním světě, který symbolizuje představy úspěšného a plnohodnotně prožitého života. Přijímání kulturní symboliky je víceméně nevědomé nebo spíše podvědomé, bez zřetelného uvědomování si jejích kontextů (srov. vliv pole na habitus u Bourdieu).

Než se budeme zabývat konkrétními projevy životního způsobu, je nutné osvětlit vztahy mezi imaginací jako konativní schopností lidské psychiky a termíny obraz, znak, symbol jako konkrétní veličiny, které tvoří výsledný efekt procesu imaginace.

„Za podstatný rys imaginace a společný jmenovatel všech způsobů, jak se projevuje, je v současné době pokládáno *zdvojování* (reduplikace). Zdvojování mezi skutečným a zdánlivým, mezi smyslovým a rozumovým, mezi konkrétním a abstraktním, mezi označujícím a označovaným.“ [100, str. 21] Imaginace není v současné době posuzována jako jakési prodloužení percepce nebo proces, který předchází myšlení. Imaginace zobrazuje a napodobuje, ale také díky ní jsem schopni evokace, umíme označovat – tedy přiřazovat znaky ke konkrétnímu. V neposlední řadě prostřednictvím imaginace jsme schopni určit význam a osmyslupňovat svět a věci kolem sebe.

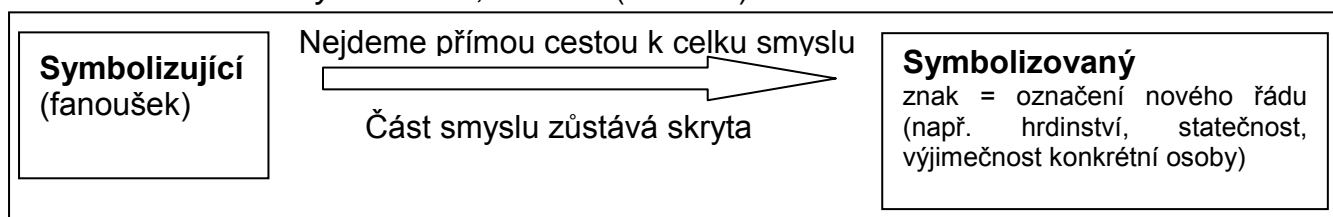
Dubois [in Borecký: 21] vytyčuje metodologickou problematiku imaginace třemi termíny: obraz, znak a symbol.

Obraz: má vztah ke všem reprezentačním (zobrazujícím, napodobujícím), respektive mimetickým aktivitám. Zobrazování definuje imaginaci v její první rovině – *mimesi*.

Znak: je základem aktivity označovací (signifikace). Signifikace definuje imaginaci v rovině *sémiose*. Znak označuje vztah mezi slovem, zvukem apod., tj. *označujícím*, a myšleným obsahem (pojmem, představou, myšlenkou, tj. *označovaným*).

V *mimesi* a *sémiosi* se setkává proces kladení obrazu nebo představy s procesem kladení smyslu a významu. Tím imaginace překračuje dalším zdvojením obě roviny a otvírá se třetí rovině, rovině symbolu. Symbolizace postupuje mimo jednoduché udělování smyslu znakem a jednoduchou duplikaci předmětu obrazem. Symbolizace je na rozdíl od pouhé signifikace polysémická (mnohovýznamná). Přitom je důležité uvést, že symbolizované se stává označením nového řádu. Od symbolizujícího se nedostáváme přímo k celku smyslu. Mezi symbolizujícím a symbolizovaným dochází ke zlomu. Část smyslu zůstává skryta. [srov. Borecký: 21, 22]

Proces symbolizace, schéma (J. Kasal):

Převědme si výše zmíněný proces symbolizace do konkrétních projevů životního způsobu. Již É. Durkheim označuje sociální znak jako vizualitu, tedy to, co je viditelné, nezaměnitelné v případě oblečení je to např. délka sukně, střih oblečení, v případě např. podnikatelského prostředí je to značka a třída automobilu, značka hodinek, obuvi, typ účesu. Znak je interpretací skrytosti, je objektivní. Znak souvisí s reprezentací. Prostřednictvím znaků reprezentujeme příslušnost k sociální třídě. Budovy, logo firmy, to ve skutečnosti reprezentuje. Ne lidé pohybující se v kancelářích a na chodbách, ne zaměstnanec, který to logo nosí na svém pracovním oděvu. Tyto znaky reprezentují napořád, bez ohledu na lidi. Jak by se dnes mohl stát určitý zaměstnanec znakem a symbolem, když může být zaměstnán v každém okamžiku u jiné firmy? Firmu, organizaci obecně, nerepresentují lidé, ale právě ty stálé znaky.

Znak se prostřednictvím imaginace konkrétní osoby stává symbolem. Paul Ricoeur nazývá symbol „jakoukoli významovou strukturu, v níž smysl přímý, primární, doslovný poukazuje navíc k jinému smyslu, nepřímému, druhotnému, přenesenému, jenž nemůže být uchopen jinak než skrze smysl první.“ [in Borecký: 23] Pro hlubší pochopení pojmu symbol vysvětleme etymologii slova. Symbolon je řecké slovo skládající se z předpony “syn” (před souhláskou se mění na “sym”) znamenající spojení, spojené, dohromady a ze slovního základu “baló” – házet. “Symbolon” je tedy něco co spojuje. Ve starém Řecku střepe rozlomený na dva kusy, jehož jedna část např. věnovaná příteli znamená jakousi záruku péče o každého, kdo s touto částí střepe přijde. Tedy ten identický střepe má obecnou symboliku a zároveň je srozumitelný pouze konkrétním, zainteresovaným lidem. Interpretace symbolu je problematická,

jednak je spjata s konkrétní osobou a konkrétním sociokulturním kontextem. *Symbol tedy není nikdy objektivní, je myticky zakomponovaný.*

Souhrn

Kultura, jako jedinečný lidský způsob přizpůsobení se člověka prostředí a přizpůsobení prostředí člověku, hraje klíčovou roli ve způsobu a stylu života. Kulturní odlišnosti jsou právě těmi viditelnými znaky životního způsobu. Ve společnosti zaměřené na výkon bude mít způsob života lidí tendence symbolizovat úspěch v práci, v subkultuře se zase bude projevovat životní způsob v symbolizaci odlišnosti. Příklady životního způsobu a jejich odlišení se nacházíme v Girtlerových okrajových kulturách.

Otázky

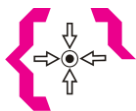
Pokuste se najít živoucí, reálnou a nefalšovanou technologii symbolizace ve fotbalovém prostředí, na jejímž základě lze definovat odlišnost kulturního chování fotbalových subkultur (a tedy také jejich životního stylu).

Literatura

BORECKÝ, V. *Porozumění symbolu*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-371-7.
BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-518-3
GEERTZ, C. *Interpretace kultur*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-89-3.
GIRTLER, R. *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2728-2
KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0

3 Teoretické přístupy k problematice životního způsobu

Cíle;

Poukázat na intelektuální impulsy, ze kterých se formuje sociologický přístup k projevům společenského života lidí. Pochopit spojitost teorie způsobu života s dalšími sociologickými, filosofickými i ekonomickými teoriemi.

Časová náročnost

4 hod.

Pojmy

konzum, povolání askeze, společenská stratifikace, sociální determinanty životního způsobu, sociální třída, statusová skupina

Ve způsobu života, v jeho teorii, hledáme specifiku vztahu mezi společnostmi a individuem. Dle Velkého sociologického slovníku označujeme způsobem života zvyklosti, obyčeje a sklony zakládající typické formy sociální interakce a podmiňující vzorce prostorového chování.

Teoreticko-empirické pojetí způsobu života se začalo formovat od konce 17. stol. v souvislosti s konstituováním vědecké statistiky a s analýzou sociálních problémů. Klasická díla z této oblasti se koncentrovala na exaktní popis životních podmínek (pracovních, rodinných, technologických, finančních, právních) jak nejchudších vrstev obyvatelstva, tak vrstev s extrémními formami luxusu a demonstrativní, asociální spotřebou.

Sociologie způsobu života (resp. sociologie životního stylu) má kořeny v dílech M. Webera, G. Simmela, A. Adlera, ale také T. Parsonse. (Velký sociologický slovník, s. 1450)

3.1 Inspirace prací Maxe Webera

Kubátová ve své práci Sociologie životního způsobu uvádí, že představa, že by subjektem životního způsobu mohla být společnost jako celek, se ukázala jako naivní. Teoreticky i empiricky je tedy relevantní uvažovat pouze o *životním způsobu skupiny a o životním způsobu jednotlivce*.

Tento fakt respektuje již Max Weber, když ve své práci Protestantská etika a duch kapitalismu, ve které poukazuje na způsob života (v tomto případě vycházející z náboženského vyznání a jeho atributů) společenství hlásících se k protestantismu. Weber v této své práci vychází z rozumějící sociologie. Pochopit jednání aktérů umožňuje pochopit společenský proces. Duch kapitalismu, jak uvádí Weber, znamená vydělávání peněz jako soustavnou činnost provozovanou člověkem v právních mantinelech, finanční srovnávání nákladů a výnosů za účelem dosahování zisku a z toho vyplývajícího obchodování, výrobu či jiné podnikání. (in Loužek)

Jaký je vztah náboženství k podnikání? Zde k vysvětlení zachází Weber až k Lutherovi, který při kritice katolických mnichů vyzdvihl světské povolání jako vnější výraz „lásky k bližnímu“. Proto lze považovat myšlenku „světského povolání“ za nechtěné dítě reformace. Člověk je „povolán“, aby hledal nejen cestu ke spáse, ale i každodenní práce vykonával co nejodpovědněji a nejracionálněji. Weber zároveň přiznává, že v moderní době se vztah kapitalistů k náboženství změnil. Myšlenka zbožné nudy v ráji je pro ně málo lákavá a „kapitalistický duch“, který vyznávají, je k náboženství buď zdrženlivý, nebo přímo nepřátelský. „Smysl neustálého shonu, vydělávání peněz, práce a obchodování již nevidí. Chovají se tak proto, že je za to společnost obdivuje a mohou si dopřát množství luxusních statků. Ale zcela jinak je tomu v případě vůdčích a zejména ne trvale úspěšných podnikatelů, jež je z toho možné vyjmout... Straní se ostentativnosti i nepotřebného plýtvání stejně jako vědomého využívání své moci a vstřícnosti k vnějším znakům společenské úcty, již požívá, ale které jsou mu spíše nepříjemné... Ze svého bohatství „nemá nic“ pro svou vlastní osobu – s výjimkou jediného: iracionálního pocitu dobře „naplněného povolání.“ (in Loužek)

Práce jako světské povolání, se tak, na základě uvedeného, stává mravní povinností, získává vyšší smysl. Právě vztah k práci a k vydělávání peněz v sobě nese důležitý aspekt životního způsobu moderního, západního člověka. Weberův „objev“ lidské práce pro jiný než čistě hmotný prospěch pomáhá najít i orientaci ve smyslu života. Práce může být pojímána buď jako nutné zlo nebo jako jeden z podstatných životních smyslů.

V souvislosti s Weberovým přístupem k protestantské etice se setkáváme s pojmem *askeze*. Věřící nemůže bohatnout pro uspokojování svých hříšných požitků a rozkoší, el pro Boha. To podle Webera vedlo ke světské racionální askezi. Ta na jedné straně bránila luxusnímu konzumu, na druhé straně legalizovala výdělečnou činnost tím, že ji nepovažovala za zjištnou. Náboženská askeze vedla také k tomu, že podnikatel měl k dispozici svědomitě a schopné dělníky, pro něž byla práce účelem života, tak jak to chce Bůh. (in Kubátová)

Důležitým pojmem ve vztahu k teorii M. Webera jsou **statusové skupiny**. Status Weber definuje jako sociální uznání nebo neuznání. Status je podmíněn specifickým životním stylem a současně: specifický životní styl je projevem statusu. To také znamená, že každá specifická statusová skupina preferuje specifický majetek nebo specifické způsoby výdělníku.

3.2 Kulturní formy Georga Simmela

Dle Simmela se společnosti vyvíjejí a proměňují tím, jak se proměňují **kulturní formy**. Za ty Simmel považuje kulturní rámce tvořivého lidského života. Takovou formou může být např. společenská instituce, umělecké dílo, náboženství, vědecké poznatky, výtvar techniky, právní normy a mnoho dalších. Kulturní forma vzniká tvořivým životním procesem.

Simmel také postřehl, že do způsobu života se promítá vztah člověka k věcem, který je dán způsobem, jakým se věci vyrábějí a používají. Dělní práce v moderní společnosti ničí práci na zakázku. K výrobkům vyráběným na zakázku měl osobitý a vnitřní vztah jak výrobce (dělal je vlastníma rukama pro konkrétního zákazníka), tak zákazník (věděl, kdo mu tu věc vyrobil, je do ní

vložen i osobní kontakt a tím také vztah k věci). V moderní výrobě toto subjektivní zabarvení mizí, neboť produkt vzniká nezávisle na něm, zboží je jen objektivní daností, k níž přistupuje zvenčí. Pokud se zamyslíme nad touto thesí, zjistíme, že je zde vlastně prostřednictvím toho (kulturního) vztahu vyjádřena podstata konzumerismu.

Zas další důležité Simmelovo zjištění je možné považovat způsob chodu služeb. Do velkoproduktu jsou zakomponovány nesčetné vědecké, technické, organizátorské energie společenských špiček. Společenský druh práce umožňuje novátorské objevy a vynálezy zavádět do výrobní a další praxe. Tím dochází k situaci, kdy si nižší třídy kupují pro sebe práci vyšších. „Toto braní do služby nejvyšších producentů kultury těmi nejnižšími spotřebiteli znamená právě to, že mezi nimi neexistuje žádný poměr, nýbrž že se mezi ně vsunul objekt, na jehož druhé straně jedni pracují, zatímco druzí to od druhých konzumují, a to oboje odděluje tím, že je spojuje.“ (Simmel) Tato objektivizace kulturních obsahů zakládá stále rostoucí odcizení a také odlišný vztah k věcem z hlediska jejich trvalosti. Zatímco např. začátkem 19. století bylo zařízení bytu vyráběno tak, aby vydrželo co nejdéle (také k němu měl majitel osobní vztah), zařízení do bytu v současné době je produkováno již s tím záměrem, že bude za život několikrát v bytě vyměněno.

Uvedené souvisí s dalším zaměřením Simmelovým, a to na **specifický typ velkoměstské individuality**, která v protikladu k venkovskému a maloměstskému životu plyne z rychlého a neustálého střídání vnějších a vnitřních pojmů. Velkoměstská individualita je založena na **intelektuálním duševním životě** a **peněžním hospodářství**. Tento styl života také u městského člověka vede k **blazeovanosti** (typ lhostejnosti, protože žádná věc není hodná toho, aby byla upřednostněna před jinou) a **rezervovanosti** v sociálních vztazích.

Rezervovanost korunovaná skrytou averzí však na druhé straně poskytuje určitou míru **osobní svobody**.

Další kulturní formou je **móda**. I pro ni je živnou půdou **velkoměsto**, pro které je charakteristická rychlost změn dojmů a vztahů. Simmel také přičítá společenským třídám míru konzervatismu a novátorství:

- **Nejnižší třídy** jsou konzervativní, protože se domnívají, že každá změna jim může jenom škodit.
- **Střední třída** je novátorská, usiluje o nepřetržité změny, proto je s touto třídou spjata společenská změna.
- **Nejvyšší třída** je konzervativní, což je způsobeno tím vědomím, že žádná změna již nemůže zvýšit jejich moc.

Na rychlé střídání módy působí rovněž ekonomický vzestup středních tříd žijících ve velkoměstech, protože móda jim nedává možnost, aby rychle napodobily ty třídy, které stojí výše. Každá vyšší třída módu opouští v tom okamžiku, kdy se jí zmocňuje třída střední. (Kubátová)

Motorem způsobu života se tak stává snaha odlišit se.

3.3 Marxovo pojetí způsobu života

Karel Marx svojí ekonomizující teorií společnosti ovlivnil celé generace myslitelů. Ovlivnil Maxe Webera, který s částí Marxových poznání souhlasí,

s částí polemizuje. Tato polemika potom nachází konkrétní dopady na Weberovu teorii tříd a způsobu života, kterou doplňuje o kulturologické aspekty (třídní pozice, stavovská pozice, politické strany). Marxovo pojetí společného zájmu vychází z jeho přesvědčení, že lidé patří do jednoho rodu, takže jejich společný zájem je **zájmem přirozeným**.

„Způsob jak lidé produkují prostředky k svému životu, závisí především na tom, jaké jsou vůbec životní prostředky, které tu byly před nimi a které musí reprodukovat. ...Čím individua jsou, závisí na materiálních podmínkách určujících jejich produkci.“ (Marx)

Dále tvrdí, že způsob, jímž člověk vytváří své výrobky, určuje jeho myšlení a jeho touhy, nikoli že hlavní touhou člověka je dosáhnout maximálního materiálního uspokojení.

Marxův koncept odcizení (pojem známe také od Webera) je spojen s jeho kritikou kapitalismu. Kapitalistický způsob výroby **odcizuje člověku jeho produkty** (prostředky k životu), což způsobuje, že **odcizuje člověka** lidskému rodu a také člověku.

Vzájemná rovnocenná závislost to je společný zájem totožný se zájmem individuálním.

Ekonomizující pohled vyplývá z Marxova rozdělení společnosti na dvě skupiny lidí – třídy. A to **třídu vlastníků** výrobních prostředků (vykořisťovatelů) a **třídu** produkující, **jež nevládní nic než svoji pracovní sílu** (vykořisťovaní). Lidé společensky produkují svůj život, při této produkci vstupují do nutných výrobních vztahů, tyto vztahy jsou nezávislé ne jejich vůli a odpovídají určité úrovni výrobních sil.

Další důležitou thesí K. Marxe je, že *společenské vědomí je určováno společenským bytím, tedy výrobním způsobem*. Společenské bytí a společenské vědomí tvoří **sociálně-ekonomickou formaci** (viz. úvod do sociologie).

Důležité je také pojetí svobody v Marxově díle. Dělník disponuje určitou smluvní svobodou, že si může vybrat, kterému kapitalistovi prodá svoji pracovní sílu. Nedisponuje však strukturní svobodou. Tou nemohou disponovat ti, kteří pracují na základě námezdní smlouvy pro druhé. Tato situace se samozřejmě také vtiskuje do každodenního způsobu života.

Podle E. Fromma Marx ve své práci sleduje následující cíle:

- duchovní emancipace člověka;
- osvobození z pout ekonomické předurčenosti;
- obnovení lidské celistvosti;
- vytvoření předpokladů jednoty a harmonie s druhými lidmi a přírodou;
- *plné uskutečnění individualismu.*

Ideálem je, že práce nebude jenom prostředkem k životu, ale nástrojem seberealizace a uspokojení; práce bude životem.

3.4 Přínos Pierra Bourdieu pro teorii životního způsobu

Klíčovým konceptem Bourdieuova díla je **symbolické násilí**. Je to jakési znásilnění vnímání světa, v jehož důsledku lidé určitou interpretaci světa, ačkoli je jen jednou z možných, považují za zcela samozřejmou a tudíž legitimní. Toto

znásilnění souvisí s problematikou symbolizace a se zastřením moci dominantní třídy.

Lidé bojují o pozice, které poskytují vliv a moc. Tento boj je spoluurčován kapitály, které je možné v tomto boji získat a použít je v boji o statky. v jakém sociálním prostoru je kdo situován a jaký má habitus, to závisí na tom, jakým kapitálem disponuje a jak jej akumuluje.

Druhy Burdieuova kapitálu:

- **Ekonomický** (různé formy materiálního bohatství, nejen vlastnictví výrobních prostředků, je kapitálem v tradičním slova smyslu).
- **Kulturní** (má svou vlastní logiku, která se od logiky materiálního bohatství zřetelně odlišuje).
- **Sociální** (vztahy do nichž je aktér zapojen a k nimž se může uchýlit v případě, že z nějakého důvodu potřebuje podporu jednotlivých aktérů či skupin).
- **Symbolický** (působí jako kapitál cti a prestiže).

Habitus. Jde o obecný rys jednání individua v nejrůznějších oblastech praxe, jeho základní (osobitý) přístup ke známým i novým situacím – jakýsi rukopis našeho jednání či trvalý princip improvizace. Habitus je člověku vštípen v procesu socializace, a je tudíž produktem existenčních podmínek, v nichž socializace probíhá. Proto lze také mluvit, kromě *individuálního habitu*, také o habitu *třídním*.

Pole. Z habitu utvářená praxe se realizuje ve strukturovaném rámci, který Bourdieu označuje výrazem pole. Lze je také označit jako silová pole. Možnosti chování a jednání aktérů v určitém (sociálním) poli je omezeno interními, tak externími tlaky. Pro lepší pochopení si lze pole představit jako hřiště, v němž se hraje podle zvlášť určených pravidel.

Pojetí tříd. Pojem třída souvisí u Bourdieua se sociálním prostorem – prostor sociálních pozic. Mluvit o sociálním prostoru znamená „rozřešit problém existence či neexistence tříd, o kterých vedou sociologové spor od samého počátku. Sociologie, jak říká Bourdieu, „nemá ustanovovat třídy, ale sociální prostory, v nichž se pak mohou rýsovat třídy, ale třídy existující jen na papíře.“ (Šubrt)

Na základě analýzy obsáhlého statistického materiálu dospívá Bourdieu k představě o prostoru sociálních pozic, který je ustaven do tří velkých sociálních tříd:

- I. *Vládnoucí třída*: skládá se ze dvou protikladných frakcí, reprezentujících dělení moci, na moc ekonomickou a intelektuální. Zvláštní pozornost zde věnuje umělcům, spisovatelům a vědcům. Ačkoli nesedí u mocenských pák, mají jako názoroví vůdci a občanská seskupení moc a vliv.
- II. *Střední třída (maloburžoazie)*: odlišení podle toho, zda se jedná o třídy sestupující se stabilní pozicí nebo na vzestupu. Podle tohoto kritéria lze diferencovat uvnitř střední třídy „odstupující“, „exekutivní“ a „novou“ maloburžoazii.
- III. *třetí třída (prostého) lidu* – *classe populaire* – je třídou těch, kteří jsou zcela ovládáni.

V souvislosti s prostorem sociálních pozic zavádí B. ještě jednu diferenciaci, a to podle životních stylů. Prostor životních stylů se týká symbolických znaků způsobu života. Tento prostor konkretizuje na základě poznatků ze statistických šetření a sociologických výzkumů vypovídajících o konzumu, bydlení, stravovacích zvyklostech, kultuře, volném čase atp.

Dokazuje, že vůbec není náhodné, s kým se kdo přátelí, co a jak jí, jak si zařizuje byt apod.

3.5 Alfred Adler – pohled na formování životního způsobu u dětí

Američan Alfred Adler, představitel individuální psychologie, významně ovlivnil pohled na formování životního způsobu u člověka. V jeho pojetí je jednota osobnosti, která zabezpečuje celistvost, nazývána *životním stylem*.

Hlavní východiska Adlerova novátorského pohledu na životní styl:

- Od raného dětství lidé formují své reakce, tvoří skutečnosti a prostřednictvím své interpretace, skutků a cílů utvářejí svoji osobnost.
- Každé jedno dítě v rodině vytváří své vlastní interpretace a cíle a z nich formuje vlastní životní styl.
- V rámci vlastní dědičnosti a objektivního prostředí individuum v dětství rozvíjí vzorec a schéma jak žít.
- Dítě si od raného dětství tvoří jednoduché plány a cíle, hodnotí bezprostřední okolnosti a stále více je integruje do svého „pohledu na život“.
- Když dítě dovrší věk pěti až šesti let, své hypotézy o významu života testuje tak dlouho, až začne věřit, že jeho domněnky jsou pravdivé.
- Přitom si neuvědomuje jejich subjektivitu a považuje je za obecně platné.
- Takto staré dítě má vyvinutý životní styl, který je jeho způsobem vztahu ke světu.
- Životní styl se tak stává základem způsobu jak si poradit se životními situacemi (modus operandi), který zůstává relativně stabilní po celý život.
- Důležité je, že při hledání strategií řešení životních situací pomáhají dětem rodiče. Těm se buď podaří (do 6 let dítěte) korigovat jeho strategie nebo ne. Toto období je tedy pro dítě a pro jeho vybavení do života mimořádně důležité.

Ačkoli Adler poukázal na to, že lidé interpretují události z hlediska vlastních jedinečných apercepcí, také zdůrazňoval význam zdravého rozumu pro společnost a lidské jednání. Životní styl, jako jádro osobnosti poskytuje a představuje jednotu, individualitu, koherenci a stabilitu psychického fungování jednotlivce.

Výběr přátel a kariéry, koho milovat a koho si vzít, vše je kongruentní (v souladu) se základními cíli a pojetím životního stylu.

Pokud je životní styl založený na citu sounáležitosti a člověk má široce založený náhled na svět a na sebe, je větší pravděpodobnost, že krátkodobé cíle budou různorodější a tvořivější. (Dreikusová)

Souhrn

Sociologie životního způsobu má dlouhou tradici a zapustila kořeny v sociologii obecně. Weberovy postřehy při analýze náboženství, protestantské etiky, třídního rozdělení a dalších naznačují široké pole záběru, ze kterého čerpá životní způsob. Marxova nelítostná kritika kapitalismu, která motivuje další myslitele k vyrovnání se s touto výzvou. Z pohledu životního způsobu má Marxův objev smluvního vztahu proletáře k zaměstnavateli také dopady ovlivňující chápání moderního způsobu života ve velkých městech. Kulturní analýza Simmelova kulturního rámce lidského společenského bytí. Pierre Bourdieu přichází s teoriemi sociálního pole, habitu a sociálního kapitálu. Pojmy, jejichž obsah je dán reprezentativním zkoumáním života francouzské společnosti. Adler doplňuje tento exkurz po teoretických zdrojích způsobu života o rozměr psychologický a fylogenetický.

Otázky

Jaký vztah má, dle Webera, protestantská etika k rozvoji kapitalismu?
Jakou roli hraje askeze ve vytváření tzv. ducha kapitalismu? Co je askeze?
Který z vkladů do sociologie životního způsobu G. Simmela považujete za nejdůležitější, a proč?
Vysvětlete Marxův ekonomizující pohled na společnost.
Na základě pochopení pojmu pole vyjmenujte a charakterizujte alespoň tři sociální pole (z praxe).
Vysvětlete Adlerovo pojetí životního stylu.

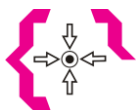

Literatura

DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, E. *Adlerovská teória*. Bratislava: SAS, 2005. ISBN 80-969264-7-0
KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0
LOUŽEK, M. *Max Weber. Život a dílo*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0812-X
PETRUSEK, M. (red.) [et, al.]. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.
SIMMEL, G. *Filosofie peněz*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1920-2

4 Způsob života v jednotlivých historických etapách života evropské společnosti

Cíle

Seznámit se základními rysy a charakteristikami životního způsobu v jednotlivých historických etapách. Přispět k pochopení sociokulturních podmínek a jejich vlivu na proměny životního způsobu.

Pojmy

Náboženské představy, vzdělanost, volný čas, bydlení, poznávání světa, etika, estetika

Časová dotace

4 hod.

V každé historické etapě, zcela pochopitelně, lidé žili v určitých podmínkách (přírodních, společenských, kulturních a ekonomických) a tyto podmínky předurčovaly jejich bytí a s ním i způsob života. Následující kapitola je rekapitulací hlavních rysů způsobu života v historii západní společnosti. Tento historický přehled také přispívá k hlubšímu pochopení způsobu života soudobého.

4.1 Způsob života ve starověku

Sociální stratifikace

Otrokářský stratifikační systém charakteristický extrémní formou nerovnosti, ve které jsou někteří jedinci doslova majetkem jiných. Právní podmínky se v různých společnostech lišily. Někdy byly otroci úplně bezprávní, jindy se svým postavením blížili služebnictvu. Systémy založené na nucené práci otroků nebyly příliš stabilní. Otrokářství bylo málo efektivní.

Náboženské představy

Uctívání neznámých sil, které zdánlivě fatálním způsobem ovlivňovaly život. Náboženské soustavy jednotlivých státních útvarů spojovaly nejstarší představy totemické s kultem bohů místních a nejvyšších božstev, uctívaných v měřítku celého státního útvaru. Náboženské obřady tvořily pevnou součást starověkého života.

Vzdělanost, práce, volný čas

Vzdělání bylo určeno jen pro úzkou vrstvu obyvatelstva. Vyšší vzdělání bylo často vyhrazeno jenom příslušníkům kněžského stavu. V Řecku, později v helénském světě a v republikánském Římě byla situace příznivější pro rozkvět vzdělanosti. Prvořadým důvodem byla možnost, aby se každý plnoprávný občan ucházel o některý z úřadů. Pro vykonávání každého úřadu bylo nutné

vzdělání. V helénismu byly proto dokonce vydány jednotné předpisy o požadavcích k závěrečným zkouškám školní docházky, významné místo ve výuce patřilo rétorice.

Vztah k práci ve starověku byl většinou přezíravý. Určité satisfakce se dostalo práci duchovní, ale práce fyzická, která byla údělem otroků a chudiny, byla podceňovaná. V řeckých městech, vzhledem k tomu, že se prací zabývala značná část svobodného obyvatelstva, byl vztah k práci diferencován jemněji, i když i tady dostávaly přednost profese, v nichž byl větší podíl duševní práce a v nichž se uplatňovala tvořivost.

V měření času a rozdělení roku převládal sluneční kalendář a dělení dní měsíců a hodin dne obdobně jako dnes. Protože se v různých místech datovaly události různě, např. podle dynastií, podle nástupu vlády konzulů atd. byl v kalendářích starověku zmatek. Teprve z Caesarova podnětu připravil alexandrijský matematik kalendář tzv. Juliánský v roce 46 př. n. l. Po zavedení tohoto kalendáře zůstal sice zmatek v počítání dnů, ale upravilo se počítání let.

Volný čas naplňovali lidé zábavami a hrami. Oblíbenou zábavou byl lov. Nejoblíbenější náplní volného času obyvatel Řecka bylo sledování divadelních her a sportovní závody, které vrcholily olympijskými hrami. V Římě se postupně prvořadý zájem zaměřil na cirkusy a hipodromy a na gladiátorské zápasy. Značnou část volného času trávili dospělí v lázních.

Bydlení, jídlo, odívání

Pro většinu obyvatel velkých měst byly bytové poměry velmi nepohodlné a umožňovaly jen přespání. O bydlení chudších vrstev máme obecně málo zpráv, také proto, že používali nejlacinějšího a tudíž zkáze nejrychleji podléhajícího materiálu. Širší a plošší cihly, které byly z hlíny a řezanky vytlačovány do forem a sušeny na slunci, byly stavebním materiálem bohatých Římanů. Pro zajištění hygienických podmínek byl důležitým zařízením ve městě vodovod. Nejstarší osvětlení poskytovala smolná pochodeň, ale v helénském světě byla vystřídána svítilnou.

Hlavním jídlem byl chléb, nejoblíbenějším nápojem (v Orientu pivo, v Řecku a Římě víno). Sladilo se medem a mastilo olivovým olejem a zvířecími tuky. Chléb v Řecku byl upečen z rozdrcených nebo umletých obilných zrn a nahradil starší nepečenou kaši z mouky. Řekové považovali za hlavní jídlo večeři. Pokrmy byly jednoduché a sloužily k nasycení, ne požitkům. K ochucení se používalo soli, teprve později proniká koření z Orientu jako pepř, hořčice, bobkový list a kmín. Jako sladidlo, kromě medu, byla známa také šťáva z cukrové třtiny. Římané považovali za hlavní jídlo maso a kaši za příkrm. O Řeků přejali Římané i první soubory receptů, které dokonce obsahovaly i předpisy pro diety. V Řecku i Římě byl smysl jídla shledáván v nasycení. Při jídle se leželo na boku a v jídelně byla lehátka upravena do podkovy kolem stolu.

Oděvy, účesy. Móda se u prostých občanů neměnila vůbec a u bohatých nepřilíh. Základní rozdíl v oděvu i obuvi byl dán kvalitou materiálu, málo stříhem. V antickém světě se nosil lněný chitón: vlněný peplos nosily ženy jako řízu, která se spínala na rameni. Římané nosili tuniku, jejíž barevný pruh označoval hodnost nositele, přes tuniku se nosila tóga. Zatímco v Orientu byly praktickým oblečením kalhoty z nejrůznějších materiálů, Řekové a Římané jich nikdy nepoužívali, protože je považovali za oděv typicky barbarský.

Účesu byla věnována dosti velká pozornost, protože v nejstarších dobách byly vlasy považovány za znak síly. Tak např. řečtí mužové nosili nejprve vlasy dlouhé, vyčesané a splétané do dvou copů, které se obtáčely kolem hlavy. S dobou Alexandra Makedonského přišla i móda holit si celou tvář. Za císaře Hadriána vstoupil znovu do módy plnovous. Řecké ženy vyčesávaly vlasy do volných uzlů, zdobily je páskami a šátky, za císařství používaly pro složité účesy paruk.

Písmo. Rozvíjející se zemědělská výroba, těžba surovin, řemeslo i obchod si vynutily zvládnutí řady dovedností, které neměly v předchozím dějinném vývoji precedens. Existence písma a historie vývoje písemných systémů je důkazem vyššího stupně vývoje společnosti. Od písma piktografického se postupně vytvářely symboly pro určité pojmy, tzv. ideogramy. Ve složitém vývoji písemných systémů představoval rozhodující zvrát vynález hláskového písma, který je připisován Féniciánům. S výjimkou čínštiny se stalo fénické písmo základem všech abeced. Vynález nejjednoduššího a v té souvislosti nejživotnějšího písemného systému v zemi obchodníků starověku nebyl nahodilý. Dokazoval, jak si potřeba vynutí řešení. Rozsáhlý obchodní styk, který zajišťovali Féniciáné v celém středomoří, znamenal i velkou administrativu, záznamy, zachycení dodávek ve vnitřním i zahraničním obchodě atd.

Etické poznávání světa. Rozdílné sociální postavení a rozdílný životní způsob vedly i k rozdílným mravním zásadám, jimiž se řídily jednotlivé třídy a vrstvy otrokářské společnosti. Otevřená nerovnost si vyžádala nerovnou morálku otroků a otrokářů. Je jasné, že nebyl zájem zabývat se morálkou otroků, kromě příkazu poslušnosti, která se od nich požadovala.

4.2 Typické rysy feudálního způsobu života

Vymezení jednotlivých etap společenského vývoje je problematické. Pojem feudální společnost nejlépe odpovídá záměru, který sledujeme (i přes problematické vymezení feudalismu). Další označení, které bývá užíváno je ve svém vymezení ještě problematičtější. Jedná se o termín středověk, který se začíná užívat v 16. století.

Pro objektivní posouzení feudalismu je i nadále trvalým problémem obecně přežívají odsouzení středověku jako doby zaostalosti, nekulturnosti a temna.

Sociální stratifikace

V případě této historické etapy hovoříme o stavovském stratifikačním systému. Stavby se v minulosti vyvíjely všude tam, kde existovala tradiční aristokracie založená na urozenosti. Ve feudálních společnostech Evropy, měly úzký vztah k lennímu vlastnictví půdy a sloužily proto spíše ke stratifikaci na lokální úrovni než v rámci celého státu, jak tomu bylo v centralizovanějších tradičních říších Číny a Japonska.

Feudální stavby byly tvořeny vrstvami, které měly vůči sobě navzájem různá práva a povinnosti, přičemž některé z nich byly zakotveny v zákonech. V Evropě představovala nejvyšší stav šlechta – urození. Druhým stavem byli kněží. Ti další - tzv. třetí stav, tvořili heterogenní skupinu od nevolníků přes svobodné rolníky až po obchodníky, řemeslníky a měšťany. (Mucha)

Základem výrobních vztahů bylo vlastnictví půdy, která byla hlavním výrobním prostředkem. Feudál, který vlastnil půdu, měl i neúplné vlastnictví rolníků, kteří na této půdě pracovali. Přes tzv. beneficium, neboli doživotní vlastnictví přidělené půdy, se vyvinula konečná podoba vlastnických vztahů: léno, či feudum, které představovalo dědičné vlastnictví půdy.

Město. V právním řádu feudalismu tvořilo zvláštní kapitolu středověké město. Jako cizorodý prvek feudální ekonomiky se rozvíjelo velmi obtížně. Teprve, když byly oceněny opory, které může poskytnout v hospodářském a politickém smyslu dochází k politické konsolidaci feudálů s městy. Tato konsolidace se projevila existencí *zastupitelských institucí*, ať už měly v různých zemích podobu sněmu, generálních stavů nebo parlamentu. Specifické poměry městského hospodářství, skutečnost, že nejdříve a nejúplněji se zde ve feudálních poměrech vytvořily zbožně peněžní vztahy, to vše vytvářelo podmínky pro větší zralost politických vztahů mezi sociálními a vedlejšími třídami, tvořícími město. Kromě toho představovala města významného spojence feudálů. Výsledkem složitého procesu bylo výlučné postavení středověkého města, vybaveného v období rozvinutého feudalismu řadou práv, výsad a městskou samosprávou.

Náboženství

Ve feudální Evropě se silně konstitovalo křesťanské náboženství již za raného středověku. Křesťanství je založeno na víře v jednoho Boha a jeho trojjednost. Od počátku se v Evropě vede ideologický boj ve dvou úrovních. Tou první je boj o moc, o to zda hlavní roli i ve světských záležitostech bude hrát církev nebo panovník. Tou druhou je zápas mezi církvemi o Kristův odkaz a boj s různými reformními proudy uvnitř katolické církve. Boj o teokratické zřízení je stejně starý jako historie křesťanství, které se stalo ve 4. Století státním náboženstvím

Rokem 321 se stala křesťanská církev právníkou osobou se způsobilostí nabývat majetku a jakmile zvládla obtížné období rozvratu společenských poměrů po pádu západořímské čisti říše i tlaky sekt ve svých řadách, zvláště ariánství, zaměřila se na prosazení nadvlády duchovenstva nad světskými státy raného feudalismu. Církev se postupně stala největším pozemkovým vlastníkem – mohli bychom jí nazvat církevním feudálem. Tento fakt vytvořil širokou frontu bojující proti církevnímu výsadnímu postavení. Výsledkem střetu byl kompromis, který se projevil např. i v každodenní právní praxi, kdy sice církev měla soudní moc nad věřícími ve věcech křesťanské víry, ale výkonnou moc přenechávala světským institucím (tato praxe je známa např. z čarodějnických procesů).

Křesťanskou církví duchovně vedená evropská feudální společnost naplnila svou minulost idealizovaným obrazem ráje a budoucnost zaměřila na ideál minulosti. Tím vtiskla přítomnosti výrazný znak pomíjivosti. Závažnost náplně všednodenního racionálního světa se proto nepřetržitě střetávala s iracionální náboženskou interpretací. To dalo celému životnímu způsobu ambivalentní charakter. Ten je patrný v rozpornosti představ o základních kategoriích i na nejednotné interpretaci základních komponent lidského života jakými jsou práce, ale také bohatství, chudoba, povinnost apod.

Výchova a vzdělání

Víra měla ve vnímání světa a tedy i ve vlivu na výchovu a vzdělání mimořádné postavení. Naplňovala tak krédo jednoho z duchovních otců křesťanství: „Věřím, abych mohl pochopit.“ Výchova a vzdělávání bylo rozdělené a určené vždy pro konkrétní sociální a stavovské skupiny.

Duchovenstvo bylo vzděláváno ve školách klášterních a kapitulních. Jejich úroveň byla nízká. Koncem raného středověku se utvořila pevná soustava tzv. *sedmera svobodných umění*. Tvořilo je sedm předmětů, a to gramatika, rétorika, dialektika, aritmetika, geometrie, astronomie a hudba. Výuka probíhala v latinském jazyce při přísném kázeňském režimu.

Výchova světských feudálů se odehrávala jen z malé části v církevních školách. Většinou vstupovali chlapi ze šlechtických rodin v sedmi letech jako pážata do služeb větších feudálů. Po dalších sedmi letech se z nich stali panoši – zbrojnoši a ve dvacátém prvním roce byli pasováni na rytíře. Sedm rytířských ctností tvořila jízda na koni, plavání, střelba z luku, zápas, lov, hra v šachy a skládání písní. Také šlechtické dívky vstupovaly do služeb ke šlechtičnám, kde vytvářely tzv. *fraucimory*.

Pro obyvatel měst a vesnic probíhala výchova nápodobou světa dospělých. Výchovné účinky měla kázání, mše a zvláště zpověď. Při větším osídlení byly zřizovány farní školy, kde se vyučoval katechismus.

Obecná negramotnost se stávala brzdou nejprve v městském prostředí. Rozvoj řemesel a obchodu, provázející vstup společnosti do období rozvinutého feudalismu, byl objektivním tlakem, působícím ve prospěch zřizování škol ve městech. I když bylo třeba v těchto školách překonávat stálý nedostatek finančních prostředků a malou vzdělanost učitelů, přece byly zárodkem nového vztahu k vědě.

Předpokladem pro rozvoj bádání se stal vznik středověkých univerzit. I když byly církevními institucemi, plnily významnou úlohu v proměně vztahu k náboženství a vědeckým metodám. Na univerzitách se studovala filosofie, právo, lékařství a teologie. Bádání naráželo na scholastickou metodu, která sice umožňovala rozvoj formální logiky, ale vedle argumentů věcných používala a někdy zneužívala autority písma. Po příznivém ovzduší, které do univerzit zavál humanismus a po vynálezu knihtisku, který výrazně rozšířil přístup k duchovním hodnotám, prošel vývoj vzdělanosti na prahu novověku několika anachronismy. Jsou symbolizovány duchovním monopolem jezuitského řádu.

Vztah k práci a čas

Středověká společnost se spokojovala s prostou reprodukcí. Svůj podíl na tom mělo i rozporuplné chápání práce. Ambivalentnost církevní interpretace smyslu lidské práce se projevila tím, že práce byla trestem božím a zároveň byla ověřeným prostředkem proti zahálce a nepravosti. Postupně se od „V potu tváře chléb svůj dobývatí budeš!“ přechází ke zdůrazňování, že podle Starého zákona Adam obdělával rajskou zahradu. Práce postupně dostávala morální satisfakci.

Ke stereotypnímu chápání okolního světa napomáhalo i vnímání času. Do pohanského, konkrétně vnímaného času vneslo křesťanství aspekt věčnosti. S reálnými projevy pohanského času muselo křesťanství přistoupit na kompromis: pohanský kalendář byl přizpůsoben pohanské mytologii a pohanské svátky dostaly háv křesťanské interpretace. S časem v sociálním smyslu hospodařila církev nejen určováním svátků, ale také členěním času v průběhu dne. Zvuk zvonů byl orientací v prostoru dne. Umístění hodin na městskou radnici bylo vyjádřením nového vztahu k času. Čas se stal mírou práce, stal se záležitostí individua.

Bydlení, strava, stolování

Středověké osídlení a bydlení bylo neporovnatelné s dobou starověku pro všechny třídy a vrstvy. Stavební techniky byly zapomenuty, koncepční architektonické řešení začínalo znovu hledat svůj výraz. Stavělo se z materiálů, které byly snadno dostupné a snadno zpracovatelné. Stavělo se ze dřeva, z hlíny, kamene a cihel. Hlína se pečovala mezi prkna, ale také se z ní vyráběly cihly zvané vepřovice. Dostupný materiál tvořil také střešní krytinu: nejprve větve, listí drny, mech, později rákos, slaměné došky a šindel. Vnitřek stavení byl temný, protože původně sloužily k větrání a osvětlení jen dveře, později se rozšiřují štěrbiny mezi trámy a vzniká okno. Bylo zakryto blánou z dobytčího měchýře. Podlahu tvořila udusaná hlína a z otevřeného ohniště stoupal kouř přímo ke střeše. Později se zastropuje a strop se natírá volskou

krví. Nábytek byl velmi skromný. Tvořil jej hlavně stůl a lavice, které byly zároveň úložným prostorem i místem k sezení a ke spaní. Ani středověký hrad neskýtal obyvatelům mnoho pohodlí. Stejně jako v jiných obydlích té doby neposkytoval ani hrad mnoho pohodlí prostorově. Lidé tu žili v nejtěsnější pospolitosti bez možnosti soukromí. Proto se také část života přenášela na nádvoří, kde probíhaly turnaje a jiné zábavy. Skromné hygienické zařízení představoval jen kamenný záchod s odpadem přímo ven (tzv. prevét). Nejvybavenější a nejdůkladnější stavby tvořily církevní budovy a domy měšťanů, označené domovním znamením. K důležitým objektům města patřila zbrojnice, solnice, masné a chlebné krámy, škola, kostely, případně klášter.

Postupně se zlepšuje interiér domů zámožných vrstev. Stěny se obkládají dřevem, v oknech je měchuřina nahrazena skleněnými tabulkami. Postele se zkrášlují baldachýny a také osvětlení svíecemi je příjemnější. Baroko přináší zámky a rozložitě měšťanské domy, které představují možnosti pohodlného bydlení. Reprezentativním doplňkem interiéru se stávají kamna.

Strava a stolování. Skromná produkce v zemědělství (teprve ve 13. Stol. Byla produkce schopna uživit v průměru 10% obyvatelstva navíc) neumožňovala přílišnou rozmařilost ve skladbě i hojnosti jídel. Také tzv. černá kuchyně neposkytovala možnost náročnější technologie úpravy jídel. Skladba potravin se řídila především tím, co poskytovalo zemědělství v jednotlivých ročních obdobích. V lidových vrstvách se nejčastěji objevovaly placky z mouky, rozředěné vodou. Žízeň zahnala čistá voda. Ve větší míře se používalo ovoce. Sladilo se medem a mastilo živočišnými tuky. Významné místo ve středověké kuchyni měla sůl. Sloužila nejen k ochucení pokrmů, ale byla také jediným konzervačním prostředkem. Masa byl většinou nedostatek vzhledem k nízkému stavu dobytka. S rozvojem obchodu se nabídka stává pestřejší díky nákupu koření, které se přidávalo do oblíbených paštik. Koření umožnilo chuťově bohatší úpravu drůbeže, zvěřiny i ryb. Nápoje tvořily medovina, pivo a víno. Z původního nádobí byly potřebné především misky, do který se nalévala polévka a v nichž se podávala kaše. Jedlo se lžící, dřevěnou nebo hliněnou. Jinak se jedlo rukama. Maso se podávalo na kusu chleba, který byl po hostině rozdáván chudíně. Při některých klášterech a hradech byly v určité dny rozdávány potraviny chudým.

Odivání, hygiena

Značnou část středověku poznamenala okázalá pokora a skromnost, která se odrazila v kultuře odívání. Mužský a ženský šat nedoznávají větší změny, spíše jakoby jednotlivé části oděvu hledaly účelnější střih a vypracování. Rozdíl mezi bohatými a chudými byl dán kvalitou látky a pestrostí. Mužský šat se vyvíjel z volně přepásané haleny, přilehlých nohavic a pláště středně dlouhého. Ženský šat tvořilo spodní roucho, sahající k zemi, úzkými rukávy a přes ně oblékaný svrchní šat, kratší a se širšími rukávy. U mužského šatu vzniká zkracováním kabátec po pás, u žen přiléhavý živůtek s oválným výstřihem. V dané ženy nosily vlasy zavínuté rouškou, muži kápě s kuklou, beranice a vysoké klobouky s obrubou protaženou dopředu do špičky. Módní výstřelky představovaly např. jinobarevně proložené prostřihy šatů a také dlouhé špice střevíců, znemožňující chůzi. V poslední třetině 16. stol. Přinesla španělská móda temné tóny, linii ztrnulosti a španělský límec – okružní,

v mužském odívání vatové vycpávky a balonové nohavice. Oblečení se mění také v průběhu baroka.

Hygiena. Středověk je charakteristický katastrofální hygienou. Zvláště nebezpečnými se stávaly minimální hygienické návyky při větším nakupení lidí, kdy se každá infekce stávala postrachem. Lékaři nebyli k profesi dostatečně připraveni vysokoškolskou výukou a při vlastní praxi narážel lékař na další bariéry, např. prudérnost. Ve venkovském prostředí se léčení uskutečňovalo v nekvalifikované podobě ranhojičství, ale zaříkávání, které je doprovázelo, bylo zaměřeno jen na efekt. Hlavní složkou léčby bylo podávání léčivých bylin, jejichž znalost byla u některých lidových léčitelů značná a obdivuhodná. Je také nutné podotknout, že bylinkáři a bylinkářky byli často pronásledováni inkvizicí jako posedlé ďáblem. Inkviziční soudy a palování mají na svědomí přetržení tradičního bylinkářství pro dnešní dobu.

Zábava a hry

Veselí, nevázanost, neomalenost a hrubost patří odnepaměti ke společným hrám, oslavám a různým typům soupeření za účasti diváctva. Různé typy výtržností se tak, chtě nechtě, stávají součástí naší kultury.

Lidé, kteří se jich účastnili (a účastní) se jejich prostřednictvím integrují do společnosti, ve které žijí, prostřednictvím společných emocionálních zážitků spojených se silným vědomím spoluúčasti vytvářejí jedinečné a neopakovatelné vědomí kulturní, společenské a osobní identity. Tak tomu bylo i ve středověku. Přibližme si atmosféru středověké zábavy prostřednictvím výňatku z Heersovy knihy:

"Na Popeleční středu, v den, kdy si křesťané měli připomínat pomíjivost lidského údělu, dozvídáme se, že gesto, jímž se trochou popela poznamenalo čelo, se zvrhlo v čirou maškarádu, provázenou křikem, zpěvem nevázaných písniček, převleky a burleskními průvody. Koncily a synody tyto prostopášnosti a tyto hanebnosti provozované navzdory církvi, především hry masek „s bubny a jinými nástroji, s ječením a řvaním“ na Popeleční středu, přísně odsuzovaly, neboť dle jejich soudu „vnášely zpustlost dokonce do svatého času velikonočního půstu, který by se měl trávit v slzách a pokání“. Další ukázkou, jak se lidstvo za posledních pět set let nezměnilo, jsou poznámky autora Lodi bláznů Sebastiana Branta. Brant tvrdí, že jen málo je těch, kdo popelec přijímají zbožným nastavením čela; většinou nám líčí lidi, jak pobíhají chrámovou lodí na všechny strany a chytají ženy, které polekaně utíkají, aby se vyhnuly pomazání popelem. „Zhýralé bandy s sebou vláčejí osla“ a nakonec „se začne tancovat a zvát k zápasům“. ... K rušivému chování však docházelo i mimo některé významné dny. Bohoslužby, zejména v katedrálách, mohly velmi často končit hrami, skotačením, smíchem a především tanci, ovšemže tanci velmi starého původu, rituálními a kolovými, jimiž se doprovázely zpěvy a hymny, při nichž účastníci snadno zapomínali na zdrženlivost.“ Kultura v těchto projevech neznamená kultu a zvyky. Je to chování, jehož prostřednictvím dávají lidé tvar svým zkušenostem.

Jinou podobou téhož jsou karnevalová veselí. „Nevázanost umožňovaly zejména masky, zděděné ze starobylé tradice, které po staletí církevní Otcové, moralisté a někdy, mnohem vzácněji, i představitelé města odsuzovali a zakazovali jakožto zvyky pohanské, nečestné, které podporují špatné chování.

Maskovaný člověk nenese žádnou odpovědnost a vyhýbá se spravedlivému zavržení ... Anonymita, převleky a záměny, rozdávání vína a davové jevy, burleskní tance, nelibozvučná "divošská" a pronikavá hudba, rány na buben, výkřiky a obscénní písně – tak podle kronikářů či moralistů vypadá karneval: jako třípytivá, ale nebezpečná hra. Lze si snadno představit, že běhání po ulicích vedlo k nejrůznějším prostopášnostem. Pod zástěrkou masek docházelo k víceméně přímým narážkám na určité dobře postavené osobnosti nebo zavedené instituce, předváděly se výjevy na vozech a zpívaly se písně prokládané nejasnými a nesrozumitelnými, čistě jen zvukomalebnými refrény..."

I když středověk mívá řadu přívlastků, jeden z častých je „temný“, historická svědectví hovoří o tom, že i lidé této doby byly lidmi z masa a kostí, kteří se rádi smějí a dovádějí.

Estetické poznávání světa

Inspirátorem, objednatelům i soudcem uměleckých děl středověku byla především církev. Sledovat proces estetického poznávání v Evropě v tomto historickém období je velmi složité. Umělecké směry a inovace se šířily nerovnoměrně, do některých oblastí přicházejí později a mísí se s novými impulsy. Představme si, poněkud schematicky, hlavní umělecké směry, které ovlivnily podobu evropských měst i krajiny.

Románský sloh

Název vznikl od latinské podoby názvu hlavního města římské říše. Je spojen s obdobím západofímské říše i s Byzancí. Románský sloh datujeme do 10. století. Realizoval se zejména v architektuře, kde jej charakterizuje monumentalita a přísné odstupňování prostor chrámu. K typickým znakům patří silné zdi z kamenných kvádrů, půlkruhový oblouk a valená klenba.

Malba se rozvíjela pod vlivem byzantským (např. ruské ikony). Pro slovesnou tvorbu byly příznačné dvě linie: vedle opisování a ilustrování textů v skriptoriích klášterů se v ústním podání šíří písně o hrdinských činech předků.

Gotický sloh

Vznikl v období renesance a je v něm obsaženo pohrdání středověkem připomínkou barbarského kmene Gótů. Vznikl ve 12. století ve Francii a v některých zemích si udržel tvůrčí rozmach až do století 16. Mezi charakteristické znaky patří vertikálnost, tj. směřování vzhůru, lomený oblouk, jímž se převáděl tlak do lehké klenby nesené žebry, v prudším sešikmení než u klenutí románského. Půdorys církevních staveb tvoří kříž.

Rozvíjí se i světská výstavba. Vedle výšinných a vodních hradů si šlechta buduje tvrz. Města se staví podle urbanistických zásad. Gotické malířství se vyvíjelo jednak v knižních ilustracích, ve výzdobě chrámových oken, ale především v deskovém malířství. Trvá plošné zobrazení postav bez trojrozměrnosti a perspektivy a trvá respektování hierarchie u zobrazovaných postav.

Pro gotickou hudbu je charakteristický rozvoj vícehlasu. Vedle duchovní tvorby se rozvíjí i světská tvorba, utvářejí se nové žánry s výrazným slovním doprovodem.

Gotická slovesná tvorba zpracovává rovněž tematikou náboženskou a světskou. Vedle zpracování legend je věnována pozornost textům náboženských písní, modlitbám a objevuje se náboženské drama. Vedle fixace hrdinských eposů a pověstí se rozvíjí poezie, sloužící k oslavám ideálu středověkého šlechtice. Významným literárním útvarem se stávají kroniky psané především latinsky.

Renesance

Název tohoto období je odvozen z italského slova obrození. Původní program italských umělců byl daleko překročen. Renesanční tyl je zcela svébytný a je vyjádřením nástupu nové společenské situace. Umělecký program renesance, jehož filozofickou reflexí byl program humanismu, otevřela literatura dílem Dante Alighieriho, F. Petrarcy a G. Boccaccia. Vrcholným dílem Dantovým byla Komédie, doplněná již současníky slovem Božská. Z klasických děl literatury lze jmenovat Don Quijota Miguela de Cervantese díla největšího dramatika Williama Shakespeara.

Ve výtvarném umění spojila renesance realismus a vědecký přístup ke skutečnosti. Architektura v pojetí F. Brunelleschiho přizpůsobuje rozměry stavby lidskému měřítku. Proti gotickému vertikalizmu staví vodorovnou linii, kterou, jako řadu dalších prvků, čerpá z antiky. Renesanční stavby charakterizují vzdušnost, světlé prostory, arkádové lodžie a v případě venkovských sídel citlivé vkomponování do přírodního prostředí. Pro české země vytvořilo 16. stol. podmínky k tomu, aby se promítla inspirace renesanční architekturou (Pardubický zámek).

V malířství a sochařství je plošnost a bezrozměrnost středověkých obrazů je jednoznačně zavržena. Se znalostmi geometrie, perspektivy se pojí i znalosti anatomie lidského těla. Za všechny umělce renesance uvedme jen základní výčet: za italské mistry: Leonardo da Vinci, Raffael da Santi, Michelangelo Buonaroti, Tizian Botticelli; za umělce dalších evropských zemí: J. van Eyck, J. Fouquet, A. Dürer, H. Holbein ml..

V hudební tvorbě vrcholí polyfonní sloh vokální a madrigalisté.

Klasicismus

Tento sloh ovlivnil uměleckou tvorbu některých zemí v 17. a 18. století. Tento sloh hledal a nalézal inspiraci v tradicích klasického umění antiky. Klasicismus se zrodil ve francouzské společnosti, typický je pro něho zidealizovaný pojem krásy a harmonie. Vrchol klasického dramatu představuje Moliér, také malíři N. Poussin, C. Lorrain a architekti J. H. Mansart a F. Blondel. Velký vliv měl na vývoj ruské kultury, kde ovlivnil charakteristické vyznění stavební činnosti a určil architektonickou tvářnost Moskvy a Petrohradu.

V hudbě dovršil sonátovou formu a sonátový cyklus /symfonie, sonáta, koncert a kvartet). Osobnostmi hudebního klasicismu byla J. Haydn, W. A. Mozart, L. van Beethoven a W. Gluck. Za součást klasicismu je považován empír, spojený s obdobím Napoleonova císařství (u nás např. zámek Kačina u Kutné Hory).

Baroko

Rozvíjí se souběžně s klasicismem, především v zemích protireformace od sklonku 16. stol. a trvá do konce století osmnáctého. Nejpozoruhodnější díla byla vytvořena ve výtvarném a hudebním umění. V architektuře se vyznačuje mohutností, okázalostí a prostorovou členitostí. Po dostavbě římského chrámu sv. Petra G. I. Berninim se odvíjí bohatá činnost rodiny Lurago, Dientzenhoferů a dalších.

Barokní architektura byla propojena se sochařskou a malířskou výzdobou, s nimiž tvořila jednotný organický celek, vyznačující se rozevlátostí, napětím a pohybem. Mezi vynikající osobnosti patřili M. Braun, F. N. Brokov, P. Brandl, J. Kupecký. Oficiální barokní tvorba ovlivnila i tvorbu lidovou, kde vzniká svébytná kultura lidového baroka, které je inspirováno náboženskými i světskými stavbami.

V hudbě dominuje sloh varhanní (j. S. Bach). Objevují se počátky opery. V polovině 18. stol. se epizodou baroka stává rokoko, charakteristické určitým zdrobněním.

4.3 Stručně o životním způsobu kapitalismu

Kapitalismu se se v jednotlivých zemích rozvíjí nerovnoměrně, a to nejprve v rámci feudalismu. Jeho plný rozvoj mohl nastat až po dobytí politické moci buržoazií. Za podpory lidových mas, v nichž významnou roli začínala hrát dělnická třída, byla v buržoazních revolucích likvidována moc feudálů.

Slavné zámořské objevy z konce 15. stol. a ze století následujícího, posunuly křižovatky obchodních cest ze Středozevního moře směrem na sever a na západ. Tak byly zvýhodněny pro obchodování nové země, především Španělsko, Portugalsko, Anglie a Nizozemí. při vývozu a dovozu sledovali nizozemští a angličtí obchodníci dlouhodobé a trvalé rozšiřování domácího a zahraničního obchodu.

Na rozvoji nového sociálního systému se podílely nové vynálezy a objevy (teleskop, sextant, zdokonalení námořních map, zdokonalení manufakturní výroby a vznik výroby tovární). V rozsahu jednoho století se v Anglii zvýšila těžba uhlí 14 x, těžba železné rudy 3 x, a olova, mědi a cínu 6 – 8 x.

Charakteristiky životního způsobu

Prvotní akumulace, která se slovy Marxovými „rodila z krve a špíny“ stejně jako raný kapitalismus vůbec, na rozdíl od feudalismu, neskrývala zpočátku své stroze ekonomické zájmy a diktát zisku postavila nade vše. Fiktivní jednota středověké společnosti, řízené náboženským kodexem se rozpadla. S procesem sociální diferenciací roste diferenciací životního způsobu. V mnohavrstevnosti vystupuje tak v období raného kapitalismu rozdílná tvorba způsobu života ve městě /vznik proletariátu jako nové specifické společenské třídy/, zatímco na venkově se na základě sociální diferenciací rozvíjí základní rozdíl mezi způsobem života nejbohatších sedláků a vesnické chudiny.

Pohlédneme-li na způsob života v městském prostředí, podmiňovali jej jiné zákonitosti v období manufakturním, jiné v etapě přechodu ke strojové výrobě a jiné v rozvinuté fázi tovární velkovýroby. Novou skutečností se stává

to, že tvorba životního způsobu přestává být živelnou záležitostí a začala být záměrně ovlivňována, v případě vztahu buržoazie k dělnictvu cílevědomě manipulována. Ze sociologie toto období známe jako přechod od tradiční společnosti ke společnosti moderní. Vytváří se to, co nazývají ekonomové homo oeconomicus - člověk ekonomický – označení pro model chování jedince v rámci ekonomického systému. Člověk ekonomický je chápán jako racionálně uvažující individuum, které jedná tak, aby maximalizovalo své zisky (blaho) a minimalizovalo své náklady (starosti).

Bydlení, oblékání, hygiena

Středověká zástavba města neposkytovala prostorově možnosti pro zakládání průmyslových podniků a také pro ubytování velkého množství dělníků. Proto se stavělo za hradbami měst. Tak vznikla celá průmyslová předměstí, tvořená nejen továrními objekty, ale i dělnickými koloniemi. Stavělo se z materiálu, který byl nejsnáze k dispozici; kámen a hlína, podomácku sušená do tvaru cihel. Při stavbě se ale použily i kusy plechu, papír, dřevo atd., takže dělnické kolonie skýtaly nejen velmi ubohý pohled, ale k těžkostem takového bydlení patřila i nedostatečná kanalizace, prašné cesty a potíže s vodou. K výhodám patřilo, že se z nich neplatilo nájemné, a domovní daň byla nižší, protože se zástavba nalézala za obvodem města. Ke zlepšení finančního rozpočtu si dělnické rodiny přibíraly nájemníka, a to i v činžovních domech. Jejich výstavba byla výhodnou stavební investicí. Domy, kde bylo minimálně hygienických zařízení pro více bytů společných, domy ošizené na kvalitě materiálu, nebyly situovány tak, aby se do nich vešlo co nejvíce poplatníků. Rodiny bydlely většinou v jedné místnosti. Která z důvodů ekonomických i prostorových byla vybavena velmi jednoduše a prostě několika nezbytnými kusy nábytku. Obsazeny byly i nejlacinější sklepní byty, které byly zdravotně závadné. Nejnižší stupeň v ubytování představovaly noclehárny, v nichž se přespávalo za nepatrný poplatek. V době krize neměl často nezaměstnaný ani na tento poplatek. Proto se zřizovaly instituce, jako např. „pracovní domy“ v Londýně. Ti, kteří byli do takového domu přijati, vykonávali různé služby pro město a za to měli možnost v domě spát a obědovat. Oběd se sestával ze zbytků jídel z vyvařoven a i z nemocnic. Přístup k bydlení se pochopitelně v čase mění a majitelé velkých podniků a korporací si stále více uvědomují důležitost vytvoření příznivého životního prostředí pro své zaměstnance. Ukázkou této snahy jsou dělnické domky ve Zlíně vystavěné Baťovými závody.

Citelnou položku představovalo v dělnických domácnostech oblečení, a proto se šetřilo alespoň nákupem laciného zboží. Na opotřebování oděvu působila i obtížnost udržet jej v čistotě v bytech, kde nebyly koupelny ani prádelny a při nekvalitních pracích prostředcích.

Vyčerpávající práce v nezdravém prostředí, bydlení ve vlhkých špatně větraných místnostech, špatná strava a nedostatečné oblečení, to vše se projevovalo vážnými zdravotními důsledky. Mezi nemoci chudých patřily souchotiny, křivice, krčičnatost /TBC, rachitis, skrofulóza/, nemoci špatného trávení a jiné. I tyto problémy se postupně dostávají do centra pozornosti společnosti.

Otto von Bismarck, první německý kancléř se přičinil o vznik první soustavy povinného sociálního pojištění na světě. Zprostředkoval přijetí série průkopnických zákonů o sociálním pojištění (1878 se přičinil o vznik první

soustavy povinného sociálního pojištění ve světě. V letech 1883 - 1889 postupně zavedl pojištění pro případ nemoci, pracovního úrazu, invaliditě a stáří. V první polovině dvacátého století Lord William Beveridge (1879 - 1963) zpracoval zprávu "Sociální pojištění a navazující služby" (1942). K realizaci jeho reformy došlo po 2. světové válce. Základní charakteristiky: na sociálním pojištění se budou podílet zaměstnanci, zaměstnavatelé a stát, ochrana jedince "od kolébky do hrobu", povinné sociální pojištění založeno na vymezení existenčního minima, obecně dostupná zdravotní služba, sjednocení správy sociálního pojištění.

Charakteristickými uměleckými slohy se staly pozdní empír a zejména biedermeier, který se vyznačoval historizujícími tendencemi a určoval tvářnost měst a interiérů bohatých vrstev společnosti. Tvář měst se zásadně mění. Podíl na změnách má zavádění městské dopravy a zcela nové objekty jako nádraží, pošta, centrální tržnice...

Výchova a vzdělávání

Rozšíření tisku a vůbec rozšiřující se vydavatelská a nakladatelská činnost byly důkazem toho, že se zvýšila gramotnost obyvatelstva na evropském a zčásti i americkém kontinentu. V průběhu 18. a 19. století byly provedeny školské reformy, které byly vyvolány v život objektivními potřebami. Výchově byla od dob Velké francouzské revoluce věnována velká pozornost a 19. století bylo prostoupeno iluzemi o obrovských možnostech osvěty a lidovými. Povinná školní docházka, která byla na základě reformy stanovena, byla v řadě případů jen liknavě dodržována. Tak např. v anglických továrnách podle dodatků pracovního zákona měly od poloviny 19. století absolvovat děti, zaměstnané v provozech školní docházku v celém rozsahu. Zákon byl obcházen a děti se dostávaly do škol velmi sporadicky.

Vzniká spolková činnost. Různé typy spolků se věnují sportování, nácvičce ochotnických představení a podobně. Sdružování a spolkovou činnost můžeme pozorovat i u středních vrstev,

Zatímco u bohaté buržoazie dostává podobu výlučnosti a uzavřenosti klubových zařízení.

Životní způsob se od počátků kapitalistické společnosti velmi dynamicky mění a i současné změny jsou dokladem stále dynamičtější podoby společenských vztahů.

Souhrn

Velmi hrubý průřez vývoje životního způsobu v evropských společnostech ukazuje na to, jak různé formy společenského uspořádání a způsoby společenských vztahů ovlivňují životní způsob jednotlivců a společenských skupin. Od otrokářské podoby společnosti a po současnost také spatřujeme nejprve pozvolné a blíže k naší přítomnosti zrychlující se změny ve způsobu života, který je přímo utvářen způsobem výroby a způsobem obstarávání si prostředků pro život obecně. Na změnách životního způsobu lze také dobře dokumentovat obecně to, co můžeme nazvat filosofií dějin.

Otázky

Co je charakteristické pro životní způsob ve stratifikačních systémech otrokářství, stavovský systém a třídní systém? Osvěžte si vědomosti o stratifikaci společnosti a spojte s vědomostmi o způsobu života.

Literatura

ECO, U. *Dějiny krásy*. Praha: Argo, 2005. ISBN 80-7203-677-7

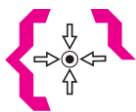
ECO, U. *Dějiny ošklivosti*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-893-0

HEERS, Jacques. *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha: Argo, 2006. 227 s. ISBN 80-7203-777-3.

KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2456-0

OLIVERIUSOVÁ, J. *Úvod do dějin kultury*. Praha: SPN, 1986

5 Styl života jako specifický vztah mezi společností a individuem

Cíle

Zpevnit u studentů vědomí odlišnosti vnímání pojmů životný způsob a životní styl. Analyzovat pojem alternativní životní styl.

Pojmy

Životní styl, životní podmínky, variantnost životních způsobů, alternativní životní styl.

Časová dotace

3 hod.

Pojetí životního stylu na úrovni společnosti je dosti problematické – míra rizika neoprávněné či fakticky nic nevyovídající generalizace je zde příliš vysoká (lze vůbec shrnout do „životního stylu – např. české - společnosti“ rozmanité konkrétní životní styly příslušníků této společnosti, je oprávněné jejich „zprůměrování“ má smysl jejich zobecňování?). V nejlepším případě je možné na úrovni společnosti hovořit o nejčastějším, nejfrekventovanějším životním stylu (ani to ovšem není tak zcela bez problémů a pochybností), nebo raději jen o výraznějších tendencích v životním způsobu v rámci dané společnosti. (Duffková)

5.1 Znovu o životním stylu

Životním stylem individua je možné rozumět ve značné míře konzistentní životní způsob jednotlivce, jehož jednotlivé části si vzájemně odpovídají, jsou ve vzájemném souladu, vycházejí z jednotného základu, mají společné jádro, resp. určitou jednotčivou linii, tj. jednotný „styl“, který se jako červená linka prolíná všemi podstatnými činnostmi, vztahy, zvyklostmi apod. nositele daného životního stylu. Životní styl skupiny pak představuje do určité míry vyabstrahované, typické společné rysy životního způsobu, resp. jeho hlavních, určujících momentů, které jsou příznačné pro převážnou většinu členů nějaké skupiny (častěji jde o větší či menší skupiny, jejichž členové se vzájemně všichni neznají, ale obecně vzato mají společné něco, co je důležité pro vytváření životního způsobu/stylu – např. profesní skupiny či obecněji skupiny vytvářející se v souvislosti s povoláním a přípravou na něj: životní styl lékařů, profesionálních sportovců, vysokoškolských studentů apod.)

Životní způsob/styl konkrétního individua a jeho hlavní charakteristické rysy závisejí především na:

1) vnějším faktoru – na obecnějších, celospolečenských a případně i na užších skupinových (např. rodinných) životních podmínkách,

2) subjektivním činiteli – na osobnosti jednotlivce se všemi jeho konkrétními potřebami, hodnotami, zájmy, aspiracemi, dovednostmi, schopnostmi apod.

Životní podmínky a osobnost člověka

Životní podmínky – jakožto všechny (objektivní) danosti, v nichž se rozvíjí společenská existence v určité etapě historického vývoje – mají roli určitého rámce, „východiska“ životního stylu individua. Jednotlivec na tyto životní podmínky reaguje, resp. musí nějak reagovat: jednak tím, že k nim zaujímá určitý postoj, hodnotí je z hlediska toho, zda a jak odpovídají jeho hodnotám, potřebám atd.; jednak tím, že na základě svého postoje k životním podmínkám konkretizuje a specifikuje svůj vlastní, individuální životní styl (v duchu této představy se někdy vyzdvihuje teze, že životní způsob/styl je v podstatě vlastně reakcí člověka na své životní podmínky).

Celkově je možné říci, že životní styly jednotlivců jsou natolik obdobné a natolik rozmanité, nakolik jsou obdobné a rozmanité jednak podmínky, v nichž jednotlivci žijí, jednak i tito jednotlivci sami.

Obecně je možné říci, že každý člověk má (nějaký, svůj) životní styl - stejně jako má každý člověk (nějakou, svou) morálku - každý vykonává nějaké činnosti (v zásadních, obecných rysech dokonce všichni vykonávají řadu stejných typů činností či dokonce přímo stejných činností); každý má nějaké hodnoty; každý je nějak napojen do nějakých sociálních sítí; každý nějak tráví svůj volný čas atd. atd. Existují ovšem značné rozdíly v tom, jak dané činnosti vykonává konkrétní člověk, jaké preferuje hodnoty, jak vypadají jeho sociální vazby, čím speciálně tráví svůj volný čas atd. atd.

Variantnosti v životních způsobech jednotlivců mohou existovat v zásadě ve dvou formách: jako *diferenciace* a jako *alternativnost*.

Diferenciace v životním způsobu

Diferenciace v životním způsobu se často objevuje v dichotomiích, event. trichotomiích - např. rozdíly v životním způsobu podle:

- pohlaví (životní způsob muže – životní způsob ženy),
- podle typu bydliště (městský životní způsob – životní způsob na venkově),
- podle věku a fáze životního cyklu (životní způsob dítěte – dospělého – starého člověka),
- podle vzdělání (životní způsob člověka s vzděláním základním – středoškolským – vysokoškolským).

V jiných případech diferenciace může jít o podrobnější rozlišování – např. podle:

- sociální struktury (resp. podle místa jedince v sociální stratifikaci),
- zdravotního stavu (např. životní způsob těžce tělesně postiženého člověka),
- rodinného stavu (např. životní způsoby podle klasického rozdělení

- „svobodný/á – ženatý/vdaná – rozvedený/á – ovdovělý/á“),
- profese a povolání (u nás je od 90. let minulého století zvláště oblíbené – u sociologů - sledování životního způsobu manažerů a – u veřejnosti - osob patřících k tzv. zábavnímu průmyslu),
- zaměstnání (např. životní způsob člověka pracujícího v málo obvyklých směnách či v tzv. nestandardních formách, včetně např. teleworkingu /práce na dálku/ či telehomeworkingu /práce na dálku z domova/).

Na uvedených příkladech je patrné, že v rámci diferenciací v životním způsobu, založené na určitých daných životních podmínkách, má jedinec zpravidla menší možnost subjektivní volby v zásadních momentech životního způsobu – samozřejmě, pokud zůstává v situaci, na kterou se váží příslušné životní podmínky. (Duffková)

5.2 Alternativní životní styl

Duffková alternativou obecně rozumí možnost volby mezi dvěma nebo více způsoby řešení (zpravidla protikladnými), volitelný způsob řešení, event. v prostém významu možnost. Nutnou a nezbytnou podmínkou alternativního životního stylu je tedy především existence různých životních stylů a možnosti výběru mezi nimi. Alternativní životní styl je pak životní styl volitelný .... – ovšem otázkou zůstává, v rámci čeho je volitelný, z čeho je možné si vybírat apod. K vyjasnění toho, co je vlastně podstatou alternativnosti v alternativních životních stylech, resp. co je vůbec možné označit za alternativní životní styl, můžeme přistoupit pomocí některých dílčích otázek.

Dále pokračuje zamyšlením se nad otázkami:

Alternativní jak?

Budeme-li vycházet z toho, že alternativa je prostá možnost, že alternativní je jednoduše „jiné“, znamená to, že alternativní životní styly jsou „jiné“, od sebe se odlišující životní styly – existuje určitá škála (bez nějakého vnitřního uspořádání), spektrum, v podstatě neohrazený či neukončený počet vzájemně se lišících životních stylů: co lišící se životní styl, to alternativní životní styl.

Alternativní k čemu?

To je – spolu s první otázkou - zásadní problém vzhledem k tomu, že alternativa je vlastně vždy záležitostí srovnávání, má relativní charakter – musí existovat něco, ve vztahu k čemu uvažujeme o alternativě, o jiné možnosti. Vždy musí tedy být řečeno, k čemu je naše možnost alternativou?

V **časové rovině** můžeme uvažovat o alternativě v rámci současnosti – pak jde v podstatě o srovnávání existujících typů životních stylů.

V **předmětové rovině** se dá hovořit buď o alternativě k jednomu jakoby „celospolečenskému“ životnímu stylu, nebo o určitém spektru různých možností, různých životních stylů.

Žádný „celospolečenský životní styl“ ovšem ve skutečnosti neexistuje – existuje však jednak prosazovaný či spíše ze strany společnosti pozitivně oceňovaný životní styl, jednak životní styl (životní styly) ve skutečnosti převažující, považovaný za obvyklý.

Alternativní v čem?

Tato otázka se v podstatě ptá po měřítku, rozsahu alternativnosti, tj. ptá se, jaké odlišnosti v životním stylu jsou nutné, aby bylo opodstatněné hovořit o alternativě.

Vhodnější by bylo o alternativnosti hovořit tam, kde se životní styly liší v těch nejpodstatnějších, určujících prvcích a rovinách – znamenalo by to např. nepovažovat za nositele alternativního životního stylu člověka, který pouze ze svého jídelníčku vynechává maso a masné produkty, ale vegetariána, pro kterého je zásada „nejíst nic, co mělo tvář“ jen součástí mnohem širších praktik životního stylu, systému hodnot a zastávaných postojů.

V jakém směru alternativní?

Zde jde o to, jaký směr odchýlení od „modelového“ životního stylu většiny společnosti je chápán jako alternativní. Velmi často v obecném povědomí panuje představa, že alternativní jsou vlastně ty životní styly, které se od životního stylu většiny lidí liší v negativním směru – např. životní styl alkoholika, narkomana, příslušníka podsvětí apod. Je to do jisté míry pochopitelné: považují-li svůj životní styl za „správný“ (žádoucí, pozitivní atd.), alternativu k němu mohou chápat jako „nesprávnou“ (nežádoucí, negativní apod.). To je ovšem jen jedna stránka věci. Kromě životního stylu, který se (alternativně) liší od „běžného“ životního stylu v negativním směru, je snadné najít i alternativní „pozitivní odchylky“ od „průměru“, „běžnosti“, „normálu“. „Pozitivní odchylka“ v tomto směru je alternativní životní styl kladně oceňovaný a často i chápán jako ideál, vzor, model.

Na základě čeho alternativní?

V rámci svých životních podmínek si jedinec volí, zda bude žít životním stylem většiny nebo zda se rozhodne pro odlišný životní styl. Proporce subjektivního a objektivního ve volbě životního stylu mohou být různé – zejména při vnějším posuzování. Jedinec se může dostat do situace, kdy se mu zdá, že vlastně nemá na výběr, že se musí rozhodnout pro určitý alternativní životní styl, že jakoby jiná alternativa pro něj neexistuje. Pozorovatel, tj. jiný člověk, však může na základě svých zkušeností, názorů, hodnot atd. chápat jako alternativu i to, co jím posuzovaný jedinec pro sebe předem ze škály možností vyloučil (teoreticky to však možnosti-alternativy byly).

5.3 Co lze zařadit do životního stylu

Z hlediska sociologie je problematika životního stylu je velice rozsáhlá. Obsahuje řadu neporovnatelných jevů. Sociologie je i empirickou disciplínou, takže to činí problémy ve výzkumech.

Problematika životního stylu ve veřejném mínění je dobrým příkladem. Nejčastěji se spojuje se slovem "zdravý" (zdravý životní styl). Další výrazná vazba, která je obsažena ve veřejném mínění je záležitost módy. Dále ekologické pojetí životního stylu (alternativní živ. styl). Dalším je vazba "životní styl a bydlení". Často se mluví o speciálním životním stylu minorit (specifika životních skupin, životní styl subkultury).

Životní způsob je způsob, jakým lidé žijí. Na tom se lidé shodnou. Dále se řeší, co zahrnovat do této problematiky (styl chování nebo každodennost).

Sociologie by si měla všimnout dvou dimenzí definice. Usilovat o popis toho, jak lidé žijí a zdůvodnění, proč tak lidé žijí (proč lidé volí konzum před ekologickým životem).

Otázky, které si sociolog klade, jestli chce získat představu o tom, jak jednotlivé subkultury žijí. 1. otázka - co se vlastně má zkoumat. 2. otázka je kdo? - kdo nás zajímá. Každý jev životního stylu je fenomén, odehrává se v určitém čase a prostoru.

Začneme s otázkou CO? Definice je celá řada, ale neshodují se. Životní projevy, sociální formy, životní zvyklosti. Nejčastěji tyto tři prvky. Konkrétněji - jádrem životního způsobu jsou činnosti a vztahy. Na základě toho můžeme mluvit o způsobech jednání. Životní způsob je určitý systém důležitých činností a vztahů (even. projevů) charakteristických pro daný subjekt v jeho každodennosti. Nelze zkoumat všechny vztahy, které člověk má (náhledy na cokoli, vazby s ostatními lidmi), proto jsou tak "důležité činnosti a vztahy". Důležité nemluvit o životním stylu obecně, ale o životním stylu koho. Slovo "charakteristické" - to co se opakuje, je předvídatelné. Pojem každodennost - nejde o záležitost výjimečné, posvátné. Životní styl patří do každodenního života, úroveň praktické každodennosti.

Otázka KDO? souvisí s charakteristikami různých skupin. Ty lze charakterizovat podle různých hledisek.

Genderové - rozdíly v živ. stylu mezi muži a ženami. Neustálá komparace muž-žena, zkoumají se protiklady. Sociologie ženy, sociologie muže (Možný). Jak jsou rozděleny role v současné rodině ve srovnání s lety minulými.

Věku - ŽS různých věkových skupin (děti, dospívající, dospělí, senioři). Poznání, že toto členění je příliš hrubé. Je lepší se zabývat rozdíly v životním stylu. Toffler - Šok z budoucnosti - rozrůzněnost v životním způsobu má svůj projev v tom, že kategorie mládež je příliš široká. Jsou tam podstatné rozdíly. Dost malá pozornost se věnuje generace ve středním věku. Je tam velké věkové rozpětí.

Životního cyklu - popis a analýza živ. stylu různých věkových kategorií. Hranice se neurčují věkem, ale určitou událostí (nástup do zaměstnání). Uvažuje se o skupině lidí, kteří začínají žít ve stejné domácnosti (manželství, nesezdané soužití). Zlomový bod, když děti vylétnou z hnízda - syndrom prázdného hnízda. Nová fáze - změna životního stylu.

Souhrn

Jestliže životní způsob způsobem jakým lidé žijí, životní styl dává těmto způsobům charakteristickou podobu. Proto se životní styl váže ke konkrétním projevům života jednotlivce či skupin. Pro pochopení pojmu životní styl také výborně poslouží pojem alternativní životní styl. To je právě to viditelné. Nutné se ptát jak, v čem a k čemu je konkrétní životní styl alternativní.

Na základě čeho lze diferencovat životní styl člověka?

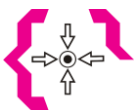
Na základě jakých kritérií rozlišuje Duffková alternativní životní styl?

Literatura

DUFKOVÁ, J. *Životní způsob/stal a jeho variantnost*. In: Aktuální problémy životního stylu. Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN 80-7308-133-8
HEBDIGE, D. *Subkultura a styl*. Praha: Dauphin, 2012. ISBN 978-80-7272-197-9

6 Civilizace ve vazbě na životní způsob v díle N. Eliase

Cíle

Představit hlavní myšlenky významného teoretika v oblasti zkoumání civilizačních změn v západní společnosti. Vztáhnout jeho myšlenky a otázky životního způsobu a životního stylu. Konkrétními příklady z jeho práce prohloubit porozumění uvedeným pojmům.

Pojmy

Civilizace, kultura, zvyklosti, courtoisie, civilité

Časová dotace

3 hodiny

Původem německý sociolog Norbert Elias (1879 – 1990) je jednou z nejvýznamnějších osobností sociálních věd 20. století. Kniha O procesu civilizace poprvé vyšla po Eliasově emigraci do Anglie v roce 1939 a zcela tehdy propadla. Když po válce Elias knihu přepracoval a konceptuálně domyslel, stala se téměř kanonickým dílem. I když dnes víme, že vztah mezi vyšší a nižší kulturou nebyl tak jednosměrný, jak soudil Elias, přesto vyrovnávání se s jeho teoriemi vedlo a nadále vede k prohloubení poznání předmoderní a raně moderní společnosti. Pro nás má také význam z pohledu pochopení procesů kultivujících lidské chování a vstupujících tak do změn životního způsobu.

6.1 Sociogeneze pojmů civilizace a kultura

Elias vymezuje pojmy civilizace a kultura z pohledu tří dominantních národních celků (z hlediska soudobého přínosu do humanitních věd) Anglie, Francie a Německa.

1. Pojem civilizace se vztahuje na velmi rozmanité skutečnosti: na stav techniky, na způsoby chování, na náboženské ideje a zvyky. Může se týkat způsobu bydlení nebo spolužití muže a ženy, forem soudních trestů nebo přípravy jídla. Zahrnuje všechno to, o čem se západní společnost domnívá, že představuje její náskok před ostatními.
2. Civilizace však pro všechny západní národy neznámá to samé. Francouzi a Angličané tímto pojmem vyjadřují hrdost na význam vlastního národa, na pokrok Západu a lidstva jako takového. V německém jazykové úzu má civilizace význam něčeho užitečného, ale přesto představuje hodnotu druhého řádu. Francouzské a anglické pojetí se může vztahovat na výkony, se stejně tak se týká i lidského „behaviour“, tedy chování lidí. Německý smysl pojmu kultura je nejčistěji vyjádřen v přídavném jménu „kulturní“, jež neoznačuje

hodnoty lidského bytí, nýbrž hodnotu a charakter určitých lidských produktů.

Snad nejjasněji vyjádřil obsah pojmů civilizace a kultura Kant: „Jsme ve vysoké míře kultivováni uměním a vědou, jsme civilizováni k všemožné společenské způsobilosti a slušnosti, až je nám to na obtíž. Myšlenka mravnosti patří ke kultuře. Užívání této ideje, jež cílí pouze na mravnost ve smyslu vnější cti a vnější slušnosti, však tvoří pouhou civilizovanost.“

Pokud tedy můžeme velmi zjednodušit rozdíl mezi civilizací a kulturou potom to, co je zevnitřně, to podle čeho jednáme z vnitřního popudu, bude spíše patřit do kultury. Vnější projevy našeho jednání, přizpůsobení se společenskému niveau, hmotné produkty sloužící ke zjednodušení a zabezpečení života člověka budou spíše označovány pojmem civilizace.

6.2 O civilizaci v chování jako o specifické proměně způsobu života

S naším tématem je spojen výraz „civilité“ (zdvořilost), který získal význam pro západní společnost v době, kdy se rozpadala rytířská společnost a jednota katolické církve. Pojem „zdvořilost“ získal specifický ráz a funkci ve druhé čtvrtině 16. stol. Za svůj specifický význam, v němž byl později recipován společností, vděčí drobnému spisu Erasma Rotterdamského *O slušném chování dětí*. Jako starší pojem pro slušné chování sloužila „courtoisie“ – forma chování, která se vytvořila na dvorech větších rytířsko-feudálních pánů (cour – dvůr). „Slova „courtois“ (dvorský, zdvořilý) a courtoisie - kurtoazie (zdvořilost, rytířskost),“ říká jeden francouzský autor v roce 1676, „začínají zastarávat a už neodpovídají dobrému tónu; říkáme civil (zdvořilý), honneste (slušný, vstřícný), civilité (zdvořilost) a honesteté (slušnost).“ Pojetí slušnosti se však nemění pouze v užívání výrazů, které ji vyjadřují. Proměňuje se hlavně chování samotné a s ním i životní způsob.

Chování při jídle

Elias uvádí, jak se proměňují zvyklosti při stolování. Požívání pokrmů se postupně stává ritualizovanou záležitostí, u které se postupně prosazují zásady hygieny (v té době nevědomky). K jedení se užívají ruce, noření do mís s pokrmu jen tří prstů se stává vybraným způsobem chování. Dlouhou dobu byly lžice, nože a talíře nedostatkové a vzácné. Proto se navzájem půjčují s tím, že se otírají před použitím dalšího člověka. O pokroku ve stolování svědčí úryvek datovaný do doby mezi 1640 – 1680: „Dříve se jedla polévka bez okolků z mísy a lžice se otírala o vařené kuře a chléb i prsty se tenkrát namáčely do omáčky. Dnes jí každý polévku z vlastního talíře a je nutné po dvorském způsobu užívat lžici a vidličku a sluha čas od času omývá příbor u servírovacího stolku.

1729 Je neslušné užívat ubrousek k otírání obličeje, ještě mnohem neslušnější je si s nimi otírat zuby, a bylo by jedním z nejhrubějších prohřešků proti zdvořilosti použít jej ke smrkání. 1859 „Vidličky byly bezesporu pozdějším vynálezem než prsty, ale protože nejsme kanibalové, kloním se k názoru, že byly dobrým vynálezem.“ (The habits of society)

Způsoby při jídle se proměňují podle toho, jak je společnost bohatá. V pozdějších dobách je vzácností jakýkoliv nástroj a např. talíře a příbory

se prosazují velice pozvolna. Doba manufakturní a poté průmyslové výroby tyto předměty vyrábí ve velkých sériích, tím je také zlevňuje. Pravidla chování u stolu jsou také znakem nivelizace společnosti a konformity jednotlivců.

Postoje k dalším potřebám

Bez komentáře si uvedme proměny postojů k lidským potřebám. Tyto příklady mohou sloužit ke schopnosti zařadit tyto způsoby do širších kontextů dobového chování a změn životního způsobu obecně.

Proměny postojů k přirozeným potřebám

15. stol.: „Nesahej si obnaženou rukou pod oděv.“ „odhalovat bez potřeby údy, jimiž příroda přidělila stud, buď daleko vzdáleno šlechetného ducha. Ba, i když je to nutné, přece se to má dělat s náležitou stydlivostí, a to i jestliže jsem beze svědků. Vždyť přece vždycky jsou přítomni andělé, jimž u chlapců je nejmilejší stud, průvodce a strážce cudnosti.“

16. stol.: „Podobně nemá nikdo, ať je kdekoli, během, po nebo před stolováním, pozdě nebo časně, znečišťovat močí nebo jinými nečistotami schody, chodby nebo komnaty, nýbrž se má kvůli takovým potřebám odebrat na patřičná místa, k tomu vyhrazená místa.“

18. stol.: „Ráda bych vám, milá babičko, a také dědečku, popsala, jak jsem byla překvapena, když mi včera ráno přinesli k posteli velký pytel od vás. Chvatně ho otvírám, sahám dovnitř, nacházím v něm hrách a nádobu, rychle ji vytahuji: je to nočník. Ale tak krásný, že by se z něj měl udělat omáčník. Nočník byl včera celý večer vystaven a všichni jej obdivovali. Hrách jsme snědli do posledního zrnka.“

O smrkání

15. stol.: „Když smrkáš nebo kašeš, otoč se, aby nic nepadlo na stůl.“

16. stol.: „Neměl bys nikomu nabízet svůj kapesník, když není čistě vypraný.“ „Také se nesluší, když poté, co sis utřel nos, rozevřeš kapesník a podíváš se do něj, jakoby ti právě z hlavy vypadly perly nebo rubíny.“

18. stol.: Střežte se smrkání do prstů nebo do rukávu, jako to dělají děti, ale používejte kapesník a nedívejte se do něj poté, so jste se vysmrkali.“

O plivání

Středověk: „Nikdy neplivej přes stůl nebo na stůl, je to nepatřičné.“

16. stol.: Jestliže pliváš, odvrát' se, abys někoho nepoplival nebo slinami nepotřísnil. Vyplivneš – li hlen na zem, zašlápni jej nohou, aby se někomu neudělalo zle.“

18. stol.: Nikdy neplivejte tak daleko, aby bylo nutné za vyplivnutým hlenem chodit, chcete-li na něj položit nohu.

19. stol.: Plivání je vždy odporný zvyk, nemusím říkat více než – nikdy se mu neoddávej. Je to nejen sprosté a ohavné, ale také to škodí zdraví.“

Souhrn

V průběhu vývoje civilizace dochází ke „zemňování“ chování člověka před ostatními, ale také v soukromí. Obecně lze říci, že nové typy chování přebírají nižší vrstvy od vyšších. Člověk se postupně snaží estetizovat své prostředí. Z dobových textů je cítit touha po odstraňování nepěkných, nepříjemných záležitostí ze života. Cítit je z nich jasné rozdělení na libé a nelibé. Do popředí se dostává stud, zvláštní kategorie našeho životního stylu. Stydíme se právě za to, co by druzí mohli pokládat za nelibé. Později ke studu přichází i morální akcent, tedy stydíme se za to, co je společenskými normami vnímáno jako nevhodné. Zde také docházíme k další dimenzi pojmu subkultura. Část lidí vždy bude nastavena proti společenským normám, jinak vnímá stud, jinak vnímá vhodnost – nevhodnost. Subkultura je vlastně výrazem snahy po změně zažitých pravidel. Díky tomu také se proměňuje i vztah většinové společnosti vůči určitým typům chování. V oblasti studu je to markantní. Zde vývoj ukazuje, že ovlivňování životního stylu tzv. nižších tříd třídami vyššími není jednosměrné. Právě subkulturní skupiny jsou často předvojem změn v estetice a morálce.

Otázky

Jak vnímáte pojmy civilizace a kultura?

V čem spatřujete nejzásadnější změny v kultivaci chování člověka od středověku doposud?

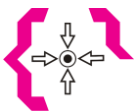

Literatura

ELIAS, N. O procesu civilizace I, II. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-838-9, 978-80-7203-962-3

7 Volnočasové aktivity ve vazbě na styl života

Cíle

Vysvětlit termín „volný čas“ a poukázat na problematiku sociologie volného času. Vymežit pojem volný čas. Sociologii volného času představit jako integrální součást sociologie životního stylu.

Pojmy

Sociologie volného času, volný čas, étos volného času, morálka volného času, produktivní teorie volného času, cenzurování volného času.

Časová náročnost

3 hodiny

Sociologie volného času je odvětvovou sociologickou disciplínou zabývající se volným časem a jeho proměnami v čase i společnostech/kulturách; jeho místem a významem v životě jedince, skupiny či komunity i společnosti; způsoby, praktikami, možnostmi jeho využíváním obyvatelstvem a jejich frekvencemi. Je disciplínou rozšířenou, dnes už tradiční (či klasickou), etablovanou, ale zároveň poněkud neurčitou ve svých hranicích.

Ve způsobu života současného člověka hraje významnou roli to, jakým způsobem tráví svůj volný čas. Volný čas tak otevírá pro zamyšlení nová témata. Např. problémy životního způsobu v multikulturní společnosti na příkladu USA. Objevují se i u nás. Zajímavým tématem jsou hospody a jejich význam v české spol. Další otázky k zamyšlení se týkají specifík životního stylu vysokoškolského studenta, jak se liší od ostatních vrstevníků, od středoškolských studentů. Chataření - proč je to zrovna u nás tak rozšířené? Rekreační sporty, fyzická Čechů upadá. Proč to tak je? Nebo to tak není? Gamblerství jako volnočasová aktivita? Přemýšlet po sociální rovině (ne psychiatrické).

7.1 Problematika zkoumání volného času

První vymezení volného času pochází z období starověkého Řecka a to filosofem Aristotelem, který chápe volný čas jako čas na rozumování, čtení veršů, setkávání se s přáteli a poslouchání hudby, nemá nic společného s lenošením a nicneděláním. Ve středověku byl volný čas vnímán jako časový úsek, který je věnován rozjímání a modlitbám, ale také různým zábavám, hrám a tancům.“ V době renesance bylo množství volného času minimalizováno, byla preferována práce a zahálka (volný čas) neměla v tehdejší společnosti svůj význam. Karel Marx „chápe volný čas jako sféru lidské svobody, svobodného rozhodování a svobodné činnosti. Práci charakterizuje jako říši nutnosti, volný čas jako říši svobody“.

Sociologie volného času je chápána především jako (relativně) samostatná sociologická disciplína s vlastním předmětem zkoumání i některými specializovanými metodami a technikami zkoumání (např. technika časového snímku). Zároveň ale svou tematikou spadá do „zastřešující“ sociologie životního stylu a má velice úzké vazby s řadou dalších sociologických disciplín (zejména sociologie práce, dále např. sociologie kultury, rekreace a cestovního ruchu, médií, ...), z nichž některé by bylo možné v hierarchické představě institucionalizace chápat jako její subdisciplíny (sociologie sportu, rekreace, ...).

Francouzský sociolog Dumazedier vymezuje volný čas takto:

: "Volný čas je aktivitou (komplexem aktivit) mimo pracovní, rodinné a společenské závazky, jíž se jedinec zabývá ze své vůle, aby si buď odpočinul, pobavil se, rozšířil své znalosti či spontánní sociální participaci nebo svobodně zdokonaloval svou tvůrčí kapacitu."

Formuloval také atributy volného času:

1) svobodná volba činností, význam osobního rozhodování (nepřítomnost prvku donucení a v tomto smyslu nezávislost na práci - volný čas osvobozuje),

2) neutilitárnost, nezainteresovanost, materiální nezaujatost (činnost volného času postrádá instrumentální, bezprostředně užitečné či ideologické účely, cílem činnosti není hmotný nebo jiný sociální zájem, činnost nemá „zjistný“, užitečný smysl a cíl),

3) činnost volného času je pro jedince spojená s radostí, s hledáním stavu uspokojení – volný čas je hedonistické povahy,

4) činnost volného času zahrnuje celého člověka, bez rolového omezení, člověka rozhodujícího o sobě (volný čas usnadňuje jeho seberealizaci jako totálního člověka, pomáhá mu zbavit se rutinních a stereotypních návyků).

Aby byl umožněn volný čas v životě masy pracujících lidí, musily napřed být v sociálním životě společnosti realizovány dvě podmínky:

1. Činnosti ve společnosti se ve svém celku již neřídí povinnostmi uloženými komunitou. Alespoň jedna část těchto činností se vymyká kolektivním ritům, a to zvláště práce a volný čas. Tuto část určuje svobodná volba jednotlivců, ačkoli sociální determinismus zřejmě tuto svobodnou volbu ovlivňuje.

2. Profesionální práce se odpoutala od druhých činností. Je vymezována podle vůle člověka, nikoli podle přírody. Kromě toho je speciálně zorganizována, takže volný čas je od ní dost jasně oddělený nebo oddělitelný.

Tyto dva předpoklady v životě společnosti lze najít jen v civilizaci industriální a postindustriální. Znemožňují aplikaci pojmu volného času na civilizace archaické a agrární civilizace tradičního typu.“ Dumazedier 1966, in Duffková)

V sociologických zkoumáních v minulosti docházelo k „podceňování“ volného času. Důvodem je zřejmě skutečnost, že velká pozornost byla věnována ekonomickým procesům a v této souvislosti se zdál být na časové ose (bezprostředně) významnější čas pracovní a jeho okolnosti než čas volný.

Snad ukázkovým příkladem je zde dílo K.Marxe. Marx na jedné straně oceňoval velmi pozitivně volný čas, hovořil o něm jako o bohatství jednotlivce, jako o skutečné říši svobody (v protikladu ke sféře nutnosti), v níž se může

(bude moci) člověk seberealizovat a rozvíjet po nejrůznějších stránkách podle svých potřeb a zálib. Na druhé straně Marxův zájem o volný čas je zpravidla úzce napojený na jeho zájmy bezprostředně prioritní: volný čas je hlavně časem, kdy se reprodukuje jedna strana výrobních vztahů, tj. výrobní síla – pracovník, člověk (zatímco druhá strana, tj. výrobní prostředky – stroje – se reprodukuje během výrobního procesu), tak se volný čas stává společenskou výrobní silou, společenskou výrobní podmínkou. Volný čas je pro něj zajímavý a „perspektivní“ především tím, jak se v něm může měnit člověk, a to především ve své roli pracovníka, či ještě přesněji a spíše pracovní síly: "Volný čas, který je jak dobou odpočinku, tak dobou pro vyšší činnost, udělá ovšem z toho, kdo jej má, jiný subjekt, a jako jiný subjekt pak tento člověk vstupuje do bezprostředního výrobního procesu." (Marx 1972)

Marxův přístup k volnému času charakterizuje jednak již zmíněné bezprostřední napojení volného času na pracovní čas, pracovní činnost, práci, pracovní a výrobní sílu, jednak důraz na význam volného času pro společnost. V tomto smyslu je třeba doplnit teze Marxe parafrázované na začátku tohoto odstavce: ano, volný čas je podle něj bohatstvím jednotlivce, ale zároveň i společnosti a proto společnosti nemůže být lhostejné, jak jednatel svůj volný čas tráví.

Jistá dvojitost, dvojakost pojetí volného času u Marxe vede k výrazným odlišnostem až protikladnostem v interpretaci jeho postoje pozdějšími autory podle toho, co kdo považuje za stěžejní a klíčové na 2 rovinách:

a) jde o tzv. **produktivní teorii volného času** (prvotní je práce, volný čas slouží pracovní sféře), i když se připouští volnočasové aktivity bez přímé vazby na práci NEBO produktivní východisko je překonáno konstatováním, že ve volném čase se člověk řídí svými vlastními potřebami,

b) volný čas je zcela **svobodná záležitost jednotlivce**, i když má svůj určitý celospolečenský význam NEBO volný čas je spojován se společností a nějakou mírou společenské regulace (od vytváření podmínek pro ze společenského hlediska žádoucí trávení volného času až po „cenzurování“ činností ve volném čase v zájmu společnosti), i když jeho „nositel“ je jednatel.

Volným časem se okrajově a víceméně zprostředkovaně (jakožto součástí „mimoprofesionálního života lidí“) zabýval také M. Weber, a to – obdobně jako K. Marx – ve vazbě s prací. Weber analyzoval – hlavně ve svém snad nejznámějším díle *Protestantská etika a duch kapitalismu* (1905) - působení institucí, organizací a ekonomických struktur na lidský život a (v opačném směru) míru a druh závislosti těchto struktur a institucí na určitých subjektivních předpokladech neekonomické povahy, mezi něž patří i jednotlivé momenty životního způsobu člověka mimo jeho práci. Poněkud zjednodušeně se dá říci, že Weber sledoval, jak se ve velkopřemyslu vznikající kvality člověka (profesionální dovednosti) promítají do mimoprofesionálního života lidí na jedné straně a na straně druhé jak a do jaké míry je velkopřemysl závislý na kvalitách svých pracovníků, které vznikají mimo profesionální působení kultury, tradice, životních podmínek apod. ve vytvářejícím se volném čase.

Novodobé pohledy na volný čas

Vývoj společnosti po II. světové válce vnesl do reality volného času mnoho nových momentů, které se dříve či později odrazily v sociologii volného

času. Je ovšem třeba upozornit, že kromě reflexe již existujících nebo vznikajících problémů do úvah o volném čase stále silněji proniká rozměr budoucnosti – o budoucnost jako předmět zkoumání se zajímá stále více odborníků různého zaměření, včetně zástupců společenských věd, futurologie jako věda o pravděpodobné budoucnosti vzniká v I. polovině 40. let v USA.

Pokračující diskuze o vzájemném vztahu práce a volného času v 50. a 60. letech výstižně shrnuje P. Pácl ve Velkém sociologickém slovníku takto: „Na jedné straně např. G. Soule (Time for Living, 1955) pokládá volný čas za jediný prostor pro skutečnou lidskou existenci v současné společnosti, M. Kaplan (Leisure in America, 1960) objevuje podstatný vliv hodnot volného času i na ostatní soc. sféry a J.J.H. Fourastié (La Grand métamorphose du XXe siècle, 1962) optimisticky předvídá humanistickou přeměnu lidské civilizace pod vlivem stále narůstající plochy volného času, přinášené věd.-tech. pokrokem. Na druhé straně sílí poukazy na to, že volný čas je v současné společnosti naopak nepříznivě deformován moderními sdělovacími prostředky, průmyslem volného času a masovou kulturou vůbec (např. am. sborník Mass Leisure, 1960) a že místo prostoru pro lidskou svobodu se stává sférou ještě hlubší manipulace než sféra práce (např. The Sane Society E. Fromma či Die Skeptische Generation H. Schelskyho, obě díla z r. 1955). Ostrá kritika v tomto směru je také obsažena v teoriích frankfurtské školy, ovlivněných marxismem. Někteří autoři zastávají názor, že problematiku volného času nelze řešit izolovaně od sféry práce. Je to zejm. G. P. Friedmann ve svém díle Le travaille en miettes (1956), avšak příznačný je v tomto směru i posun D. Riesmana od knihy The Lonely Crowd (1950) ke studii Work and Leisure in Post-Industrial Society (1958).“

Ze spojení zájmu o volný čas a budoucnost vznikl v 60. letech (mimo jiné) důležitý typ či směr sociologického uvažování o volném čase, který dostal název „teorie společnosti volného času“ – společnost volného času je možné chápat jako jednu z konkrétních variant postindustriální společnosti, futurologických představ o možné/pravděpodobné budoucnosti.

V představách budoucnosti v 60. letech celkově převažovaly optimistické postoje a také teorie společnosti volného času byly plné především nadějí, očekávání a předpokládaných pozitivních důsledků. Skepticismus a pesimismus, varování před možnými negativy v uvažování o budoucnosti volného času a jeho event. společnosti, které se dosti rozvinuly v 70. letech i pod vlivem obecného obratu k pesimismu, byly v tomto období rozhodně ve výrazné menšině, ale už tehdy existovaly (např. D. Riesman, E. Fromm) a dosti často spojovaly „rizika“ volného času s masovou kulturou a masmédií, později masovou spotřebou, konzumentstvím.

Autor ideje společnosti volného času, francouzský sociolog J. Dumazedier byl v tomto ohledu výjimkou – ve všech svých teoriích usiloval o vyvážený pohled, rozebíral stejnou měrou možná (budoucí) pozitiva i negativa, neskryval, že jeho přístup k volnému času je ambivalentní. Dumazedier vycházel z pojetí vývoje světa jako procesu, v němž dostává stále větší slovo volný čas na úkor práce – tj. práce přestává být centrální hodnotou, není prožívána jako cíl, ale jen jako prostředek a její význam přebírá volný čas, který není žádným druhotným, vedlejším produktem soudobé civilizace, ale produktem centrálním. Celkově ale Dumazedier nechce pojímat volný čas jen ve vazbě (tedy opozitní vazbě) s prací, volný čas je podle něj svébytnou

kategorií se samostatnými funkcemi relaxace, rozptýlení a sebevzdělávání/kultivace osobnosti.

Tato idea je vlastní nové generaci sociologů, kteří se snaží najít „novou sociologii volného času“. Svědčí o tom i výčet publikací (výběr Duffková):

K nejvýznamnějším a nejvýraznějším autorům patří bezesporu J.R.Kelly, G. Godbey, K. Roberts či A. J. Veal. Další neopomenutelný sociolog volného času R. A. Stebbins rozvíjí své představy o volném čase hlavně na základě odlišení “vážného” (serious) a “příležitostného” (casual) volného času. Velmi plodný a invenční – a to, jak je patrné z následujícího výčtu příkladů prací, na poli volného času i sociologie volného času - je dále Ch. Rojek. Mimo anglosaskou oblast je třeba z předních autorů současné sociologie volného času jmenovat alespoň francouzského sociologa G.Ronovosta, který se - mimo jiné - v různých časopiseckých statích intenzivně zapojoval do diskuzí o „nové“ sociologii volného času.

Souhrn

Vymezení volného času v sociologii není jednoduché ani jednoznačné. Volný čas, jako vnímaná samostatná disciplína zasluhující si samostatné zkoumání, se objevuje s přeměnou společnosti v době industriální – moderní. Striktní rozdělení času v průmyslových centrech na dobu pracovní a dobu mimo ni dostalo do nové situace celou společnost. Doba mimopracovní se stala významným pojítkem lidí a také výrazným impulsem pro konformitu a zmasovění představ o jednotlivých segmentech života člověka. Významnou postavou zkoumání volného času je francouzský sociolog Dumazedier, který také definuje předpoklady, které vedly ke vzniku a také pojetí volného času.

Otázky

Co znamená atribut neutilitárnosti v pojetí volného času?

Aby byl umožněn volný čas v životě masy pracujících, musily být napřed splněny dvě podmínky. Které to jsou?

Literatura

DUFKOVÁ, J. Životní způsob/stal a jeho variantnost. In: Aktuální problémy životního stylu. Praha: Univerzita Karlova, 2006. ISBN 80-7308-133-8

KELLER, J. 2001. Úvod do sociologie. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-85850-25-7

MARX, K. 1972. Rukopisy Grundrisse II. Praha: Svoboda

PETRUSEK, M. (red.) [et, al.]. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

Závěrečný test – sociologie životního způsobu (označte vždy jednu správnou odpověď):

1. **Životní způsob je považován za jednu z dimenzí:**
  - a) životní úroveň
  - b) životní prestiže
  - c) sociálního statusu
2. **Termín životní styl v sobě skrývá spíše dimenzi:**
  - a) kulturologickou
  - b) ekonomickou
  - c) pragmatickou
3. **Termín životní sloh je spojen se jménem architekta:**
  - a) Kaplického
  - b) Zítka
  - c) Honzíka
4. **Sociální skupiny, jejichž členové mají stejný sociální původ, užívají stejnou sociální prestiž a vyznačují se stejnou výchovou, nazýváme:**
  - a) skupiny referenční
  - b) skupiny statusové
  - c) skupiny členské
5. **Životní styl, který je založen na myšlence, že všechny myslitelné potřeby je potřeba uspokojit ihned nazýváme:**
  - a) hédonismus
  - b) herbartismus
  - c) hereze
6. **Pojem habitus označuje pomyslnou mřížku, přes kterou lidé posuzují svět a na základě tohoto posuzování v něm jednají. Pojem habitus definoval pro sociologii francouzský sociolog:**
  - a) Baudrillard
  - b) Bourdieu
  - c) Beck
7. **Pozici, kterou určitý člověk zaujímá vzhledem k druhým lidem v rámci daného sociálního systému, která určuje práva a povinnosti svého držitele, se nazývá sociální:**
  - a) postoj
  - b) status
  - c) role
8. **Subkultury, které se významně vzdalují od dominantní kultury, ačkoliv odděleny úplně nejsou nikdy /prostituce, organizovaný zločin) označujeme pojmem:**
  - a) většinová kultura
  - b) profesní kultura
  - c) kontrakultura
9. **Symbolon je původně slovo (složenina slov) přejaté z:**
  - a) řečtiny
  - b) latiny
  - c) francouzštiny

- 10. Protestantská etika a duch kapitalismu je dílem německého sociologa:**
- M. Webera
  - G. Simmela
  - K. Marxe
- 11. Georg Simmel je autorem rozsáhlého díla:**
- Kapitál
  - Filosofie peněz
  - Bytí a čas
- 12. Který ze sociologů je autorem tvrzení, že do způsobu života se také promítá vztah člověka k věcem, který je dán způsobem, jakým se věci vyrábějí a používají:**
- F. Tönnies
  - G. Simmel
  - K. Marx
- 13. Které z následujících rozdělení společnosti aplikuje ve své teorii K. Marx:**
- nejnižší třída, střední třída, nejvyšší třída
  - vyšší střední třída, střední třída, nižší střední třída
  - třída vykořisťovatelů, třída vykořisťovaných
- 14. P. Bourdieu není autorem pojmu:**
- nadhodnota
  - sociální pole
  - habitus
- 15. Který z psychologů používá pojem životní styl jako označení pro celistvost osobnosti:**
- C. G. Jung
  - A. Giddens
  - A. Adler
- 16. Kdo z autorek se u nás významně věnuje sociologii životního stylu?**
- Helena Kubátová
  - Jana Duffková
  - Jana Oliveriusová
- 17. Francouzský pojem „courtoisie“ má vazbu k:**
- dvorskému, rytířskému způsobu chování
  - pravidlům, která stanovují užívání léků
  - pravidlům stanovujícím etiketu dvořanstva
- 18. To, že volný čas je hedonistické povahy znamená:**
- je nutné jej brát vážně a plánovat si ho
  - uspokojuje širokou škálu mimopracovních potřeb člověka
  - volný čas je spojen s radostí, s hledáním stavu uspokojení
- 19. Bezprostřední napojení volného času na čas pracovní je přístupem sociologa:**
- G. Simmela
  - K. Marxe
  - W. Sombarta

20. „??? je konfigurace naučeného chování a jeho produktů, jež jsou sdíleny a předávány ??? určité společnosti.“ Doplňte správné výrazy:

- a) Společnost, normami
- b) Kultura, členy
- c) Volný čas, aktivitami

Sociologie životního způsobu

Studijní opora pro předmět Sociologie životního způsobu ve studijním oboru Sociální patologie a prevence.

Autor: PhDr. Josef Kasal, Ph.D.

Vydání: první

Vydala: Univerzita Hradec Králové v roce 2014

Stran: 57